

Celovit razvoj jezika otroka

Koncept učenja jezikov

Avtorice: mag. Suzana Antič, dr. Natalija Komljanc, Alenka Komljanc

CELOVIT RAZVOJ JEZIKA OTROKA

Koncept učenja jezika

Avtorji: mag. Suzana Antič, dr. Natalija Komljanc, Alenka Komljanc

Kozulentka: dr. Natalija Komljanc

Lektorica: Alenka Komljanc

Oblikovanje in prelom: Alenka Komljanc

Izdal: Vrtec Trnovo

Dostopno na spletni strani: <https://vrtectrnovo.si/prirocniki/>

Ljubljana, junij 2022

CIP – kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
[COBISS.SI-ID 112962307](#)
ISBN 978-961-95062-1-9 (PDF)

Vsebina

Predgovor	4
Uvod	5
I del: ZGODBA	6
Vsaka se začne v umu	6
Jezik nas veže	8
Prizorišče 1: Z lutko na odru	8
Obrazi iskalci smisla	8
Od plazenja k poeziji	9
Lažje z lutko	10
Zvedavost	11
Vesélje je cilj	11
Princip zgodnjega opismenjevanja	12
Uvid 1	13
Prizorišče 2.: Svet besed	13
Jezik, let kril misli in učenja	13
Svetovi besed odkrivajo pomen	14
Stvar umetnosti	15
Uvid 2	17
Prizorišče 3: Zgodba izobraževanja	18
Oder za igro	18
Oder za dialog	18
Izražanje	19
Spoznanje	20
Intelekt	21
Uvid 3	21
Sinteza uvidov (1–3):	23
II. del: ZGODBA RAZUMA	25
Prizorišče 4: Svet besed v sebi	25
Svet jezika	25
Svet notranjega govora	25
Volja in jezik	26
Uvid 4	26
Prizorišče 5: Rast	27
Rast osebnosti	27

Izkustvo in zavest	27
Uvid 5	28
Prizorišče 6: Obstoje	28
Zveza med kaj in kako	28
Znanost in umetnost – dve plati istega zavedanja	29
Uvid 6	30
Sinteza uvidov (4–6):	31
III. del: ZGODBA JEZIKA	32
Prizorišče 7: Jezik(zn)anje	32
O učenju	32
O zavesti	34
O teoriji učenja jezika	34
O govoru	35
O dvo- in večjezičnosti	36
Uvid 7	40
Prizorišče 8: Preden zastor pade	40
Temeljno spoznanje pomena bivanja	40
Razumevanje narave človekovega intelekta	41
Uvid 8	43
Sinteza uvidov 7- 8:	44
Sinteza uvidov 1–8:	45
IV. del: ZGODBA CELOVITEGA RAZVOJA JEZIKA	46
Izhodišče koncepta učenja jezika	48
Spoznanje pomena celovitega razvoja jezika	48
Koncept učenja jezikov	49
Za konec	50
Literatura	52

Predgovor

V želji potešiti radovednost oblikovanja koncepta¹ učenja jezikov smo usmerili miselno puščico v sredino cilja: *Celovit razvoj jezika otrok v vrtcu*. Pogovorni elan avtoric je pridobival na razsežnosti odstiranja čudes razvoja mladega človeka ob strokovni podpori vzgojitelja oz. pedagoškega lutkarja. Strelica osmišljanja bistva je osvetlila naš izkustveni svet, ko nas je temperament vodil v globino in širjavo okušanja učenja vse tja do spoznanja.

Zapis v nadaljevanju govori o našem spoznanju kot postopnem razgrinjanju latentnih² sposobnosti v vedno širšem izkustvenem loku razkrivanja za nas novega, v razkroju starega in v razvoju govora. Pedagoški lutkar skupaj z otroki in starši doživi vsakoletno literarno–didaktično zgodbo³, ki predstavlja spontan in obenem sistematično zgrajen izvedbeni kurikulum opismenjevanja predšolskih otrok.

Zagledani obraz vsakoletne lutke vzbudi v človeku hotenje, da sprejme vtis in izrazi videno. Ustvarjalni vzgon doživimo v Vrtcu Trnovo vsako leto zapored že več kot desetletje. Pedagoški lutkar s svojim principom delovanja utemelji izkustveno metodo zgodnjega opismenjevanja, ko otrok z lutko ob podpori vzgojitelja in skupaj s starši ter drugimi odraslimi doživi samodejno zvezo znanosti in umetnosti, tako vso naravo rasti in razvoja osebnega zavedanja v procesu samo-napredovanja.

Vabimo vas, da se nam pridružite na tej zanimivi in kompleksni miselni poti!

Dr. Natalija Komljanc, konzulentka in Mag. Suzana Antič, ravnateljica

¹ Koncept kot prototip, sistem razmišljanja o nečem, najboljši primer (model).

² Spečih.

³ Glej priročnike Vrtca Trnovo na njihovi spletni strani.

Uvod

Za razumevanje pomena jezika se moramo predhodno sprehoditi po labirintu uma, da bi postopoma dojeli njegovo mogočnost in neizčrp(a)nost vira narave razumevanja tega sveta za sporazumevanje z njim v njem.

Um dojemamo kot zvok časa in nas v njem. Zaznavamo ga kot občutenje vzgibanja razuma v procesu samo-ozaveščanja. Doživljamo ga kot življenjski proces celovitega osmišljanja narave po dveh poteh: znanosti in umetnosti. V razumu občutimo znanost in umetnost kot dve strategiji doživljanja narave. Um nam tako naravo odstira celostno, ne glede na to, ali se prebijamo do nje skozi labirint zavedanja ali ustvarjanja. S ciljem se vedno vrnemo nazaj v kopo uma. Razumevanje je skrivnostna pot pomena, kar potrjujejo znanstveniki in umetniki obenem, med njimi Steiner (učitelj logike celote) in Chomsky (utemeljitelj razvoja jezika) ter v zadnjem obdobju Pinker, ki nadgrajuje univerzalno teorijo razvoja jezika.

Razum občutimo kot usmerjevalca v razburljivem šumenju uma. Srce ga občuti kot rezilo, ki ločuje znanost od umetnosti; dve metodi kakovosti v njenem smiselnem medsebojnem delovanju. Razvoj ločenih sposobnosti smiselno povezuje razkritje skrivnosti učenja.

Metodi, znanost in umetnost, bomo opazovali in primerjali v njuni enosti kot v ločenosti, da bi najbolje dojeli zmožnost zavedanja obeh poti. Obenem bomo testirali svoj razum na primeru konkretnega modela razvoja kurikuluma v Vrtu Trnovo, ki z več kot desetletnimi izkušnjami spremlja vpliv umevanja na razumevanje najmlajših in tako njihovega zgodnjega opismenjevanja. Pri tem še posebej mislimo na razvoj koncepta večjezičnosti.

I del: ZGODBA

Vsaka se začne v umu⁴

»Nezavedni možgani ustvarjajo kar vidimo zavedno. Nezavedno v možganih postaja naša zavest le z izkustvom.« (Kandel, 2012, 280) »Smo bogat center ustvarjanja originalnih miselnih substanc.« (Science of getting rich, Wallace D. Wattles)

Zgodbo uma⁵ doživljamo kot občutenje vzgibanja procesa ozaveščanja. Razum pa občutimo kot razdobje⁶ dojetanja osebnega razvoja. Val uma nanese misli in jih ponovno odnese v spomin. To zaznavamo kot nenehno valovanje časa (prej in potem) in spreminjanje⁷ kot osebno rast. Nanos vala uma sprejmemo kot idejo pre(i)hoda razuma. Odnášanje pa kot občutek spomina. Zdi se, da naplavljenе misli za nekaj trenutkov nasedejo in obstojijo v sedanjosti doživetja⁸. Ko jih vedno znova val navdiha odnese v daljavo pozabe. Valovanje misli predstavlja naše življenje. Valovanje občutimo kot dihanje za pre(i)hajanje ter odhajanje navidezne sedanjosti v preteklost. Z utrinkom navdiha vedno znova vzvalovimo in z njim odidemo.

Um je zvok časa. S to sposobnostjo globljega spoznanja zmoremo gibko (ritmično in melodično) prevračati misli in gnesti pomen⁹. Mišljenje¹⁰ občutimo kot gon odkrivanja besed¹¹. Z izkustvom pa izkažemo zmožnost virtuoznega ubesedovanja pomena. V spuščanju nekontroliranih glasov do pretanjenega jezikanja razvijamo ritem in melodijo stvarnemu pomenu. Sprva okoren krik in zastanek diha. Z leti občutenja rasti pa razum razvije spretni jezik. Ta se s starostjo bliža tišini. Vdih in izdih gugata jezik v nenehni analitično-sintetični razjasnitvi pomena sobivanja.

Razum je naš krmar¹² v čutno razburkanem valovanju navdahnjenega uma. Zmožen je razpreti ok(n)o uvida v njem. To se zgodi z dvodelnim mehanizmom zaznavanja: 1. učenjem (kot procesom zavedanja oz. znanosti) in v 2. ekspresivnem izrazu umetnosti. Znanost in umetnost sta temeljna principa za iskanje vzročno-posledičnih zvez pomena v procesu pojasnjevanja

⁴ Zgodba ali izkustvo, doživetje. Um je sposobnost mišljenja, spoznanja (SSKJ). Um je aspekt razuma in zavesti, ki se kaže kot kombinacija misli, doživljanja, spomina, čustev, volje in domišljije, skupaj z vsemi podzavestnimi miselnimi procesi (wikipedia.org/wiki/um). Čutimo ga kot miselni proces razuma in kot tok zavesti. Obstaja več teorij uma (prav tam). Teorije uma so misli in prepričanja, naše želje, ki se nanašajo na naš miselni svet (wiki/teorija_uma). Gre za posameznikovo zavedanje mentalnih stanj, kar nam omogoča medsebojno razumevanje. Pri najmlajših se odraža kot situacijska teorija vedenja. Glej še v Marjanovič Umek in dr.: Spoznavni razvoj v zgodnjem otroštvu, 2009 in Ocenjevanje govora otrok in teorija uma, 2011. Vsa doživetja se začenjajo v šumu uma.

⁵ Občutenje; čutno in čustveno doživljanje.

⁶ Ločitev dobe z razdobji. Um je doba, razum razdobje dobe. Razumevanje je ponazorjeno s koordinatnim sistemom določanja napredka.

⁷ Obnavljanje, trajanje.

⁸ Bližnjega spomina.

⁹ Opomenjamo/osmišljamo svet.

¹⁰ Je proces gibanja uma.

¹¹ Angl.: *world* – *word* odnos. Beseda je simbol pomena bivanja.

¹² Z ločevanjem določa položaj in vodi misli.

čustvenega vzgibanja. Oba naravna principa postajata v šumu časa sufisticirano sporočilo namena. Gonilna¹³ elementa mehanizma mišljenja z izkustvi zaporednega nenehnega usmerjanja pozornosti šele sčasoma izoblikujeta visoko mislečega človeka, sposobnega oz. zmožnega znanstvenega preišljevanja, obenem usmerjenega umetnika.

Umevanje je potemtakem (s)miselna zveza med vedno znova osvežujočim se pridobljenim znanjem in hkrati s tem nastajajočo vzpetino modrosti¹⁴. Modrost raste z nenehnim osmišljanjem na novo pridobljenega znanja. Osmišljanje dojemamo kot mehanizem posodabljanja znanja, ob tem pa razvoja sposobnosti učenja¹⁵ in govora¹⁶. Oba, učenje in govor, delujeta ubrano v razvoju znanosti in umetnosti umevanja. Ti doživeti področji dojemamo kot posledico napredka razuma. Proces učenja oz. prilagajanja in ubesedovanja oz. izražanja sprožijo čustveni vzgibi uma, ki jih občutimo kot ljubezen, ta pa sproži osebne potrebe. Bolj ali manj strastne vznike navdiha. Včasih zaznavamo nenavadne odklone zavedanja, odskočke oz. preboje genialnosti, ki predstavljajo izjemni napredek osebnosti ali celo družbeno izvirnost¹⁷.

Um predstavlja večni zvok avtomatičnega¹⁸ mišljenja; nezavednega in zavednega z učinkom prilagajanja. Doživljamo ga kot sposobnost osmišljanja učenja in govora oz. znanosti in umetnosti.

¹³ Nagon.

¹⁴ Nastajajoč z notranjim glasom (razvijajoči se notranji glas).

¹⁵ Prilagajanje.

¹⁶ Izražanja.

¹⁷ Napredek humanizma.

¹⁸ Avtonomnega.

Jezik¹⁹ nas veže

Svet prizorov.

Prizorišče 1: Z lutko²⁰ na odru²¹

Obrazi iskalci smisla²²

Zavedamo se, da razum²³ skupaj z domišljijo²⁴ usmerja proces učenja in izražanja. Vse tja do spoznanja, občutenega kot bistvo, jedro, resnica. Kot osebno verjetje²⁵, nastalo z opazovanjem odnosa skrajnosti med »ne« in »ja«, »prav« in »narobe«.

Pedagoški lutkar krepi ta proces ozaveščanja, kar je izjemno tenkočutno početje. Biti mora izjemno empatičen. Odprt za sprejemanje spontanih sprotih otrokovih zavedanj, ki jih smiselno in sproti vključuje v neposredni pedagoški proces učenja in izražanja, v dobrobit vsakega in vseh otrok oz. skupnosti in hkrati v skladu s ciljem kurikuluma.

Zavedanje²⁶ občutimo kot osebno mero mišljenja (odkritja pomena). Posledično, dokazanega znanja, ki ga vrisujemo v spomin kot preživeto željo. Pričakovana mera zavedanja ustreza razmerju med aktualno in referenčno stop(i)njo²⁷ osebnega napredka. Občutenje zavesti tako vpliva na rast samozaupanja, saj smo odkrili bistvo, pomen stvari oz. njeno vrednost.

Osebna referenčna mera (želja) odstira našo psihično zrelost v razkoraku z izkustvom. Z osebno presojo postopoma brusimo našo zmogljivost. Z obdobji odraščanja količina in kakovost izkustev²⁸ presega aktualni uspeh na stope(i)njski lestvici intelektualne osebne rasti.

Iskana mera zavedanja ne plane kar sama na dan. Do nje se plazimo postopoma. Šele s starostjo zagledamo vzpetino z vrhom modrosti pomenov domišljijjskih vzgibov, ki so nas vodili na poti razumevanja do spoznanj. *Zato ne bodimo neučakani s pričakovanji²⁹ do otroka³⁰; ne zahtevajmo obdobjih preskokov odraščanj. Raje zagotavljajmo podporo za krepak samostojni razvoj skozi vsa naša življenjska obdobja³¹ začeni s prvim* (več v Bettelheim, 2002).

¹⁹ Angl. *language* (Old English lang – long; age/ago- dolgo nazaj) – zveza s predniki. Dolga doba.

²⁰ Lutka je animacija dialoga zavednega in nezavednega.

²¹ Pre/spoznanje. Rekognicija.

²² Izraz prikaže pomen.

²³ Zavedanje, angl. *consciousness*.

²⁴ Deluje mi domače, podobno kot. Domišljija ima sposobnost iskanja podobnosti in razjasnjevanja po tej poti.

²⁵ Zavedanje.

²⁶ Ve da ve. Mislim, torej sem, po Descartesu (https://sl.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Descartes).

²⁷ Povezava z jezikom (prvo razvojno obdobje 1–7 let in jezik, angl. *language* (long age = obdobje/doba). Torej iščemo, da najdemo jezik, ustrezen naši razvojni dobi. Jezik kot pokazatelj dobe (obdobja) osebnega razvoja.

²⁸ Okusov (okušanja).

²⁹ Nizka samopodoba visoko samo-pričakovanje.

³⁰ Po Bettelheim, B. (2002). *Rabe čudežnega. O pomenu pravljič*. Studia Humanitatis.

³¹ V grobem se menjavajo na sedem let, po Steinerju.

V umu sta znanost in umetnost eno kot kovanec z dvema platema (znanostjo – znanje in umetnost – metoda/kakovost); enotna v naravi sveta, ko ju razum z razvojem sposobnosti učenja (iskanja podobnosti) in izražanja (skladnosti) opazuje ločeno od izraza njenega skladja.

Od plazenja k poeziji³²

Od plazilskega nagona do umnega presežka.

Opazujmo igro besed: *latent* (skrita možna povezava/sposobnost), *talent* (uravnotežena povezava/sposobnost razuma), *intelekt* (spominska vsota uravnoteženih povezav/sposobnosti razuma), da ugotovimo postopnost prehajanja od nezavednega h količini zavedanja. Posledično h kakovosti znanja v razvoju zmožnosti osebnega napredovanja³³:

Latentna sposobnost sproži v nas proces (za)védanja z razvojem talenta, »hriba«, ki predstavlja kopičenje znanja, potrebnega za razvoj intelekta (angl. *in-tell-ect*) kot upovedovanje. S časom intelekt konstruira vedno bolj osmišljene miselne zveze s kopicami znanja v razvoju zmožnosti kot osebnega potenciala (moči razuma).

Ta proces zavedanja uravnava naš srčni naklon; tako v pozitivni kot negativni smeri. Srce (sicer po naravi naklonjen, ljubeč, radosten) razsoja med spoznanim (spominom) in željo (ciljem razuma) v ritmu vedno novega (samo)zavedanja. Kajti, človek venomer išče potrditve v sebi kot edinstvenem viru in tudi izven sebe kot podpori drugih izkušenih. V našem primeru pa tudi v srčnem naklonu z lutko (pedagoškim lutkarjem).

Umevanje je s tega vidika čustveno vzgibanje nezavednega z zavednim za prehajanje iz praspomina, z usmerjanjem pozornosti za odstop od predznanja v območje bližnjega razvoja (skladno z Vygotskim). Mišljenje predstavlja razdobje razvoja predvidene količine znanja. To mišljenje je oblikovano kot znanje/znanost, ki ga zmora otrok sam (znam), ko napreduje z notranjo osebno mero zavedanja in hkrati ob podpori (angl. *scaffolding*) odraslega, strokovnjaka, kot dodatnega vira (primer lutka/rja) za okrepitev oz. sooblikovanje novega osebnega samospoznanja. Gre torej za pomembno zmožnost³⁴ medsebojnega miselnega bogatenja virov znanja. Intelekt pa na koncu procesa razmišljanja pokaže nivo doseženega napredka. Posledično samo-občutenje uspeha v procesu samo-realizacije.

Prehajanje zavedanja se dogaja z usmerjanjem pozornosti od predznanja v območje želje. Mišljenje predstavlja obdobje bližnjega osebnega razvoja. Del razmišljanja zmora učeči se sam, del ob podpori odraslega (na primer pedagoškega lutkarja oz. pedagoške lutke), ki miselno podpre otroka, da sam okrepi sooblikovanje zanj novega spoznanja. Intelekt na koncu obdobja

³² Od nagona k umetnosti. Vzpon intelekta.

³³ Gradnje hriba modrosti.

³⁴ Zmožnost je izkazana, dokazana sposobnost.

izkaže dosežek. Občuten kot uspeh nad zmago na prehojeni poti razmišljanja oz. nad predhodnim znanjem.

Latentni (prikriti) proces asimilacije (usvajanja) sproži proces zavedanja za razvoj talenta (razuma), ki z akomodacijo (prilagajanjem) kopiči znanje za razvoj intelekta, ko pomen ekvilibrira, s tem povečuje moč razuma oz. zavesti.

Lažje z lutka³⁵

Poigrajmo se z besedami: 1. *lutka* in 2. *pripoved* (angl. *tell, telling*) ter 3. *teleskop* (sredstvo za opazovanje oz. spremljanje).

Lutka, lik, ličnost, sličnost, podobnost, podoba osvetli občutenje zavedanja. To je zveza z notranjim govorom (angl. *inner speech*) za pozunanjenje občutkov v spoznanje. Prehod doživimo kot močno čustveno osvoboditev³⁶ razuma iz ravni sposobnosti na raven zavesti oz. razvoja zmožnosti.

Lutka deluje kot teleskop³⁷; dodatno navigacijsko sredstvo. Ok(n)o za opazovanje razvoja procesa zavedanja. Lutka igra dvojnika v igri pomenov v fazi opazovanja podobnosti³⁸; torej še nedoločenega občutka izven sebe z vidika razvoja osebnih zmožnosti. Otrok in lutka-r se skupaj prilagajata. Učita se aktivno, ko v igri z medsebojnim jačanjem čustvene topline soustvarjata. Z ljubeznijo torej oblikujeta poglobljene analitične miselne sorodnosti³⁹. Pri tem stopnjujeta vzgib navdiha iz faze 1. »hočem«, v fazo 2. »vem« in nato 3. »zmorem«.

Lutka-r je torej naše dodatno navigacijsko okno ozaveščanja. Ojača razum, s tem domišljijo človeka.

³⁵ Ljubečo zvezo pritegovanja nasprotja za asociacijo podobnosti.

³⁶ Ločitev razuma.

³⁷ Daljnogled za opazovanje, ki daje obrnjeno sliko (instrument, orodje za odkrivanje). Deluje kot opazovalec, spremljevalec dogajanja.

³⁸ Učenja.

³⁹ Razum otroka in lutke/rja poveča/dublira zmogljivost opazovanja za razvoj znanosti in govora za razvoj umetnosti.

Zvedavost

Zgodnja sebičnost⁴⁰, občutena kot hotenje, je prva stopnja ozaveščanja. Sili nas izvedeti, da bi odgovorili na vprašanje ter tako potešili že(l)jo. Radovédnost oz. radost je druga stopnja ozaveščanja, ki nas vodi do potešitve, tako do samo-verjetja⁴¹. Ob vprašanju⁴² vznikne v nas čustveno pritegovanje v obliki čud(t)⁴³-enja, ki sproži v nas proces čustvovanja. Čustva dovajajo potrebne informacije za razvoj razumevanja. To predstavlja tretjo stopnjo ozaveščanja oz. samo-napredovanja s ciljem spoznati. Pozitivna čustva, sledijo jim izkustva, nas krepijo vse do dosege zmožnosti, četrte stopnje ozaveščanja oz. samo-napredovanja.

Pri čustvenem spoznavanju nam pomaga umetnost v obliki literarnega dela izvedbenega kurikuluma. Pod vplivom prav-ljic oz. lutke⁴⁴ v vlogi »posrednika« spoznanja zažari pred očmi pomen obstoja, ki ga zmoremo spoznati in izraziti⁴⁵ kot razvoj osebne integritete. Lutka (anima) s pripovedjo ojača moč volje, z lepoto čustev pa odstre skrivnost pomena. V razvojnem obdobju to občutimo kot vzgib osebne ra(do)sti.

Voljna pot ozaveščanja oz. samo-napredovanja je več stopenjska; poteka torej od izhodiščne sebičnosti k radovednosti in od čudenja k izkustvu, do zmožnosti. Lutka/r (lik z animacijo) ojača lepoto čustev, ki odstre skrivnost pomenu.

Vesêlje⁴⁶ je cilj

Če hoče zvedava lutka s svojo zgodbo v nas predramiti radovédneža⁴⁷, da ta sproži občud/(t)-enje, nas mora v prvi vrsti razveseliti oz. zabav⁴⁸-ati (angl. *joy*,). Če nas želi srčno⁴⁹ oplajati, t.j. pritegovati našo radost oz. naklonjenost, mora v nas vzdramljati domišljijo. Da razvije razum⁵⁰ oz. odgovore v nas, nas mora podpreti v reflektivnem (vzročnem pojasnjevanju, angl. *science/recognition/prepoznavanju*) in pri ubesedovanju oz. izražanju (angl. *art*). To je v umetnosti izražanja, v obliki, ki osvobaja občutenje, da se tako uglesi z bojaznijo v čustvenem prizadevanju (trudu)⁵¹. Prepoznanje vtisa in uravnani izraz zmoremo optimizirati le z odprto, torej, spontano uravnano igro.

⁴⁰ Usmerjenost nase. Pritegovanje.

⁴¹ Samozavedanja, tako do samozaupanja v smislu, tako je.

⁴² Angl. *going on quest*, iti na pohod z vprašanjem.

⁴³ Čudenje za pridobivanje vtisa je naravna oblika samo-navdihovanja.

⁴⁴ Zveza med pravljico in lutko /lika/iz(ob)raza – lica: Lik je figura izraza, pravljica z likom zla in dobrega pa okolje za uravnavanja obeh skrajnih sil. Skladnost obraza nosi v sebi zlo in dobro v kreaciji enosti/ideje/semena temeljnega sporočila pomena.

⁴⁵ Obraz – izraz, izobraziti se, pridobiti izobrazbo – zveza z učiti se – učenjem.

⁴⁶ Veselje, veslo, veselo, krila, polet, zalet v spoznavanju/odkrivanju nevednosti.

⁴⁷ Rad bi se ovedel, zavedal.

⁴⁸ Bav bav, bavc, strah ne biti = premagati strah – zabavno v premagovanju strahu = samopremagovanje. Joy/veselje je polet (angl. *flight*) samopremagovanja (z domišljijo).

⁴⁹ Srčni naklon, ne-na klon/gib naprej, nazaj, vstran levo- desno (guganje = umerjanje/umiti se = osrediniti se, poiskati sredino. Iz tega izhajajoč izraz klovn, norčavo guganje za prepoznanje bistva.

⁵⁰ Razum-evanje

⁵¹ Za uglasitev aktualnega z referenco (prihodnostjo).

Našteti ključni elementi v medsebojnem sožitju predstavljajo naravo učenja. Notranji vpogled se zgodi v izmenjavi čud(t)enja (čustvovanja) in trudenja (dejavnosti oz. igre). Samoniklo veselje je rezultat premagane bojazni pred morebitnim nerazumevanjem. Bojazen je oblika napetosti razuma v iskanju prave mere oz. razmerja med »ja« in »ne« skrajnostma na poti do samospoznanja, posledično samozaupanja. Lutke se ob zavedanju napredka ne potrebuje več. Mladi um od tu naprej zmora sam. Lutka zato ob koncu slavi, formalno ugotovi, da so uspešno rešeni vsi problemi, zato najavi svoj odhod. Konec razmišljanja predstavlja slavlje in srečno življenje do konca svojih dni, ko se čustva vrnejo nazaj v svet uma.

Princip zgodnjega opismenjevanja⁵²

Učenje in poučevanje se odvijata na »odru«⁵³, v odprti obliki učnega okolja⁵⁴. Pedagoški lutkar oz. vzgojitelj se mora navezati na celotno učečo se osebnost hkrati. Iz čustvenih štren se s pomočjo mišljenja in govora postopoma razpoznava smisel obstoja (zakaj je nekaj tako). Temu pravimo samo-opismenjevanje/kultiviranje. Na ta način človek vnaša metodični red⁵⁵ v svojo duševnost (ko prehaja iz kaosa v smiselni red). Lažje nam gre ob podpori lutke, kot zrcalu osebnosti, v dialogu s prav(lj)ico kot referenčno zgodbo ozaveščanja.

Na bojazen⁵⁶ se odziva domišljija, ki uokviruje potrebo. Domišljija odstre novo razsežnost, česar z golim razumom ne uspemo upodobiti. S podobo namreč osmišljamo sobivanje z drugimi. Domišljija nas zbliža z mislimi drugih oseb. Lutka nas z lahkoto popelje v domišljijo, ker je ne ovira bojazen pred nerazumevanjem. Popelje nas v globino uma; v svoja čustva brez posrednika razuma.

Lutka/anima otroku 1. razkrije problem, ki izvira iz zastrte srčne narave nagnjenosti k hotenju⁵⁷, da človek spozna, da po naravi ni vedno dober. Čeprav si zla ne želi in tudi teži k dobremu. Tako sam razkriva pošasti v sebi, ki z naklonjenostjo postajajo zanj vedno bolj krotke, njemu prijazne barve samozavedanja. Lutka nas v pravljичni obliki literarno-didaktične zgodbe 2. uči bojevanja⁵⁸ s seboj; samopremagovanja ovir oz. problemov za doživljanje zmagoslavja.

Učeči se lažje preobrne⁵⁹ potrebo v izziv z lutkino podporo ljubeče naklonjenosti. Domišljija je namreč tista, ki nas krepi oz. zbližuje. Pozitivna, topla čustva lutke ojačajo izkušnjo, posledično zavedanje. Pedagoški lutka/r uči tako, da vzbudi zanimanje (čustveno vzgibanje), radost (cilj) in spodbudi izražanje (osvoboditev misli).

Z lutko osmišljamo sobivanje z drugimi. Lutka predstavlja zrcalo naših čustev. Razum akomodira čustveno hotenje: čustva razkrijejo problem za miselni spopad. Problem se premaga,

⁵² Umetnost intelektualnega razvoja. Metodologija intelekta.

⁵³ Največja možna mera odprtega podpornega učnega okolja za samo-ustvarjanje in samo-izražanje.

⁵⁴ Za uvid, zavedanje.

⁵⁵ Red je proces osmišljanja.

⁵⁶ Nezavedne stiske.

⁵⁷ Agresivni sebičnosti, izvirajoče iz strahu in jeze.

⁵⁸ Povezan z bojaznijo/strahom do reference premagati oviro in hkrati boj za zmago: boj kot bojazen in boj kot bojevanje za premagovanje/premago = zmago (zmagoslavje na koncu).

⁵⁹ Obrniti: obrv-vi, brv.

ko potrebo obrnemo v zanimanje. Interes torej zagotovi prehod od problema k izzivu. Tako k rešitvi oz. odgovoru. To je miselni prehod (pohod, angl. *quest*) od vprašanja »Kaj?« h »Kako?« do odgovora. Temu pravimo miselno preobraževanje. Z lutko na odru do miselne preobrazbe za občutenje pomena upodabljanja od »kaj« h »kako« je naš kurikularni cilj.

Uvid⁶⁰ 1

Izraz obraza/lika/lice predstavlja časovno dimenzijo zavedanja/obstoja. Glava⁶¹ je čutni iskalec še prikritega pomena in znanilec (znanja, znanosti). Za čutno preobraževanje je potreben čustveni vzgon domišljije, ki priteguje čutila, da iščejo podobnost, enačijo (enačbo) in ko jo najdejo, se obraz razjasni⁶²; zaveda se sposobnosti prehoda iz nezavednega gona k ustvarjanju razuma. Razumevanje je proces kultiviranja – pridobivanja navad. Sposobnost domišljije opredeljuje zrelost človeka. To je naravni proces ozaveščanja.

Zavest osmišlja/opomenja/upodablja, a šele z nasprotjem besede/pomena, t. j. z mislijo (preteklim izkustvom). Preobraževanje je ustvarjanje pomena/besede in misli/ izkustva. Misel stvar postane, ko se izkustvo utelesi in pomen asociira misel/doživetje, ki s časom postane preteklost – izkustvo oz. spomin. Obrniti misel v stvar-nost pomeni ustvarjanje uma/umetnosti. Obrniti besedo v misel pa pomeni doživeti izkustvo zavedanja/znanja/znanosti. Beseda – misel, umetnost – znanost. Stvar in izkustvo časa.

Nezavedni del uravnoteži (ekvilibrira) proces dojetanja. Ta kratek opis preobraževanja predstavlja metodo opis-menjevanja oz. razvoja družbene kulture. Tako človek, človeštvo kulturno raste.

Prizorišče 2.: Svet besed⁶³

Jezik, let kril misli in učenja⁶⁴

Misel je enota uma v procesu mišljenja (umevanja). Na površje jo prinaša intuitivni (iz)vir kot obliko ponovnega aktualiziranja spomina (pred-pomena), da ga z učenjem zagledamo (z optičnim prilagajanjem ugledamo pod(r)obnost). Doživete misli opazujemo z vidika kakovosti izraza; delovanja na sebi lasten način. Torej po meri oz. občutku, ki nam predstavlja nek pomen. Tu je razlog, čemu obstajajo želje. Ta unikum misli motivira in ohranja našo pozornost za

⁶⁰ Okno, spoznanje notranjega vpogleda.

⁶¹ Glavonožec v izrazu najmlajših nakazuje obliko zavedanja čutenja od prve faze odkrivanja »kdo sem«. Otrok nariše, kar čuti, od 3. leta dalje. To je prva faza zavedanja. Gre za rentgensko sliko, kje otrok ne nariše, kar vidi temveč, česa se zaveda.

⁶² Nasmeji – nasmeji kot pri Da Vincijevi Mona Lisi.

⁶³ Jezika, umetnosti.

⁶⁴ Misli (vsebine/umetnost pomena) in učenja (znanstvene metode).

spremljanje in obnavljanje; kot na novo videti svet v sebi in svetove izven sebe. Občutenje te slasti življenja postaja sčasoma človekova strast, ki ponuja navdihe, in ti dajejo krila izpovedim.

Misel – želja – obnova, slast – strast – navdih dajejo krila izpovedim – novemu pomenu (novi misli). Tako je vrtenje kolesja razmišljanja in ustvarjanja oz. procesa (iz)/preobraževanja.

Svetovi besed⁶⁵ odkrivajo pomen

Pohod uma⁶⁶

V skladu s predhodnim zapisom pomena prevladuje v lutki⁶⁷, pravljici zavedanje polarnosti⁶⁸ med intuicijo (angl. *in-sight*) in inspiracijo (angl. *in-hale*), ki sta pogosto ponazorjeni kot različni agregatni stanji prehajanja iz nezavednega v zavest. Pravljični junak⁶⁹ (lutka protagonist⁷⁰) najde odgovor, ko odide v svet misli (iz)uma⁷¹. Junak odide na pohod (angl. *on quest*) v svet pomena s temeljnim raziskovalnim vprašanjem osebnega razvoja: »Kaj je to?«, »Kaj to pomeni?«. Vprašalnica »Kaj?« vodi junaka v svet pomenov⁷² po odgovor: »To je...«, po definicijo.

Skozi prehajanje agregatnih stanj uma je junak zmožen prehoda iz potrebe v ljubezen, od problema k izzivu. To je druga plat iste podobe, a z ljubečo srčno naklonjenostjo domišljije, s katero se junak nikoli več ne loči (kot v pravljici). Z njo namreč odide v multiverzno⁷³ prihodnost (v možne svetove). Kako se to zgodi?

Lutka/anima⁷⁴ je običajno sama na poti do spoznanja. Zato poišče otroka⁷⁵; v duši je to ideja – mlada misel, ki gre rad/a z junakom (upanjem). Ideja je prva in hkrati prava, to pomeni dovolj odprta misel, da se lahko ubesedi, da z idejo čustvo dobi svoj pomen. To se zgodi, ko ideja premaguje miselne ovire. Bodri in uprizarja skupaj z junakom miselne norčije (angl: *joy*), se zabava kot mladi otrok v okušanju opomenjanja, opaženega kot ubesedovanje/izražanje. Njen razlog je definiranje obstoja. Ta preobrazba iz misli uma v zavest se zgodi, ko ideja zmore samo-projekcijo v liku navidezno ljubečega⁷⁶ izraza. To je preobrazba od ideje do pomena. Občutimo jo kot zmago (primer Svetega Jurija nad Zmajem – znanjem).

⁶⁵ Angl. *Wor(l)ds*.

⁶⁶ Poroka zavednega in nezavednega.

⁶⁷ Lutka – slutnja kot nedoločen občutek, misel, da je, da obstaja, se bo zgod(b)ilo, boj-azen, boj za zmago – slavje.

⁶⁸ Nasprotje, temelj ustvarjanja/prehoda.

⁶⁹ Junak: jung, angl. *young* – mlad.

⁷⁰ Koren naprej k/voditi, vodilni-o izraz-je. Zveza z junak – mlad-enič = hraber biti/hrabro iti naprej = napredovati.

⁷¹ V/z domišljijo (angl. *wor(l)d* – *world* = eksistenca/obstoj človeštva in *word* = zgodba – vez z obstojem z iskanjem oz. najdenjem pomena = opomenjanjem).

⁷² Opredelitve, odločitve, meja, pomen kot stopnjo razločljivosti. Primer Alkimist Pabla Coelho.

⁷³ Multivariantno.

⁷⁴ Terencijevo pojmovanje duševnosti, katere izhodišče predstavlja animus kot središče zavesti in čustvovanja. Animus je soroden grškemu vetru (duševna moč in duh kot sposobnost mišljenja, čutenja, hotenja (volja), v Žmavc, 2002.

⁷⁵ Otrok je nova ljubeča naivna misel. Ideja.

⁷⁶ Ni prestrašen, ni bojzani, ni boja, vse teče gladko.

Podoba/podobnost nam namreč pomaga skozi težavni del prehoda (v pravljici od »zla k dobremu«). V partnerstvu miselnega razvozlavanja (angl. *conundrum*) podobnost zbliža. To je smer srčne naklonjenosti kot večne zmožnosti za samo-okretnost na poti razumevanja. Obraz sicer navidezno neme lutke podpre otroka/idejo s tišino, kot najmočnejšo spodbudo za razvoj notranjega govora. Ta skozi iskano vprašanje osmišlja⁷⁷ obstoj miselnega pohoda/prehoda.

Lutka/čustvo priteguje razum z domišljijo na ljubečo stran⁷⁸. Domišljija je namreč tista, ki prenese intuitivno misel uma (intuicija) do izvira ideje (navdiha) in do izraza spoznanja (pomena). Tako notranja podoba (lik) pospeši razvoj umevanja – uma/umetnika⁷⁹ v sebi. Svoj pomen si posreduje kot samospoznanje, ki ga želi deliti z drugimi kot unikatna stvarnost (dokaz⁸⁰ znanje). Zmožnost upomenjanja je potemtakem preobražanje misli v idejo in to z besedo/simbolom v pomen. Podoba/nost (domišljija) pospešuje⁸¹ proces opomenjanja.

Stvar umetnosti⁸²

Ko pra-pomen pridobi ostrino razuma.

Komunikacija je naravni dogodek, pogovor v procesu spreminjanja informacij⁸³ med posamezniki skozi sistem simbolov po kanalih umevanja oz. (za)vedenja (po Webster, 1983, 266). To je proces, ko sposobnosti (občutenja, učenja in govora) spreminjamo v besede. Tem dajemo pomen. Pomen spreminjamo v dejanje. In obratno. Iz tega spoznanja sledi znani nauk: »Razmisli, kaj govoriš, še preden storiš, kar misliš, da je prav.« (prav tam) Primer po Pinkerju: »Zunaj sije, zato da lahko kreiram.« in »Zunaj dežuje, zato da lahko ustvarjam.«

Umetnik (v procesu umevanja) ustvarja iz izkustva. Oblika pomena je torej odvisna od umetnikove povezave med znanjem in sposobnostjo zaznave (priklica spomina). Vizualna percepcija se dogaja v retini. Navdih in intuicija skupaj z našo sposobnostjo zaznavanja (iskanja pomena, angl.: *science thinking, consciousness*) vladata svetu spoznanja (viziji in spominu razuma).

Intuicija od spodaj navzgor (angl. »bottom up«) izgrajuje vizualni sistem podob/podobnosti. Inspiracija pa od zgoraj navzdol (angl. »top down«) usmerja mehanizem razuma (kognicije), da kategorizira (ureja misli v pomen glede na predhodno znanje, shranjeno v spominu). Ta proces nas dela unikume, pravi Kandel (Kandel, 2012, str. 306). Možgani namreč procesirajo z generiranjem, t. j. analizami in kategoriziranjem kot kognitivno sposobnostjo asociativnega umeščanja. Brez pre(s)poznanja ni osmišljanja – smisla – povezave. Informacija (sporočilo

⁷⁷ Vzpostavi zvezo med mislijo uma in ubeseditvijo razuma.

⁷⁸ Naklonjenost srca je izvir uma/umetnika/imetnika/lastnika kreacije.

⁷⁹ Umetnik – ume = zmore.

⁸⁰ Ukročena strast – krotilec razuma, prilagoditve.

⁸¹ Preobrazba, podoba, podobnost, iskanje podob(nosti) je možno le z učenjem = iskanjem skladja (lepote).

⁸² Zveza z umevanjem (oblika preobražanja).

⁸³ Sporočil drugih.

drugega vira) prihaja iz inferiornega dela temporalnega korteksa. Lateralni prefrontalni korteks pa je občutljiv za kategorijo (reagira na sliko – podobo-nost). Inferiorni temporalni korteks analizira obliko objekta, prefrontalni korteks pa usmeri objekt na specifično kategorijo in kodira vedenjski odziv (Miller v Kandel, 2012, str. 307). Možgani torej kategorizirajo s spominom⁸⁴, ki je lepilo kritične percepcije in emocionalnega odziva. Z izgubo hipokampusa izgubimo spomin za ljudi, prostor in podobe (po Kandel, 2012).

Misel⁸⁵ postane stvar (angl. *turning thoughts into things*), ko gre za potrjevanje in ustvarjanje novega pomena. Navdušenje⁸⁶, ki ga občutimo za izraz volje, da se prepustimo podobnostim, zdaj ne izvira več iz psiholoških (duševnih/intuitivnih) vzgibov, ampak iz naših literarnih (umetniških) srčnih nagibov ustvarjanja⁸⁷. Lutka v tem primeru predstavlja povsem razumljiv pomen vtisa⁸⁸ (kar velja le za velike umetnosti) v različnih življenjskih obdobjih (zatorej igra umetnost pomembno vlogo v razvoju uma vzgojitelja). Lutko si v ta namen izbirata oz. oblikujeta vzgojitelj in otrok skupaj. Onadva sama, brez vtisov drugih, da je njun skupni vtis naravnejši. Zato je vsako leto izbran drugačen obraz⁸⁹.

Podobnost⁹⁰ izberejo močna čustva⁹¹ pritegovanja nezavednega, da lahko vsak otrok vzljubi lik, kajti brez te notranje komponente duševnosti ne zmoremo obrniti problema v izziv, vprašati po sposobnostih namesto zmožnostih. Tako izbrati najboljši možni odgovor v času samorazvoja.

Lik pogosto predstavlja tudi notranjo podobo otrokovih staršev. Kar ni zanemarljivo, saj katarzično⁹² prav tako vpliva, kot na otroka, tudi na starše. Ker je ljubezen privlak očaranosti⁹³, dobi podoba(nost) čarobno moč⁹⁴ zveze uma. Zato interpretacije odraslih, naj bodo še tako prave, otroka prikrajšajo za globok notranji občutek, da je sam kos težavni situaciji, zanj rešljivemu situacijskemu vozlu – razvozlavanju rdeče niti didaktično-literarne zgodbe. Prikrajšajo ga za občutek ožarjenosti, ko mu z lastno interpretacijo umevanja odvzamejo plamen razsvetlitve. Gre za največji občutek viška lepote⁹⁵, skladja, ki ga doživi umetnik, in s tem razvoja otrokovega notranjega čustvenega vzgiba. Bistvo bivanja odkrivamo le s samostojnim dojetjem pra-spomina. Zavedajmo se tega didaktičnega principa, ki je izjemen, močan, nenadomestljiv in hkrati primaren vidik podpore naravnemu učenju.

Literarno-didaktične⁹⁶ zgodbe so torej vir navdihovanja za čustveni vzgib dojetanja čudeža ob upoštevanju svojih čustev; upov, bojazni, brez ostre luči razuma, ki se v otroštvu zlagoma dosega in samo-presega. Pomen zgodbe omogoča osmišljanje, opomenjanje, bogatenje,

⁸⁴ Spomin – spoznanje v shrambi.

⁸⁵ Mi-sel, jaz poštar.

⁸⁶ Navdih.

⁸⁷ Umetniškega ubesedovanja, po Bettelheim, 2002.

⁸⁸ Angl. Science thinking.

⁸⁹ Vsako leto nov obraz lutke predstavlja nov izraz odnosa vzgojitelja in otrok/a.

⁹⁰ Lik je upodobitev osebe v literarni izpovedi.

⁹¹ Le močna čustva zmorejo pritegnitev/magnetenje.

⁹² Moralno sproščanje po SSKJ.

⁹³ Ožarjenost.

⁹⁴ Privlak/privlačnost.

⁹⁵ Privlačnost (fizična, kot dobrot), čutno prijetno – očarljivo, po Stendalu obljuba sreče. Najbolj vzvišeno zadovoljstvo, hkrati najbolj intenzivno, najbolj čisto. Tu ni mišljena kakovost, ampak učinek vzvišene duše, ne intelekta ali srca, ki se izkusi kot posledica razmišljanja o lepem (v: Poe, »*The Philosophy of composition*«, 1846). Primer v pomenoslovju.

⁹⁶ Veda o predaji umevanja na način, da tudi drugi zmore.

spodbujanje, navduševanje, osamosvajanje za osebno pripovedovanje, govorjenje, učlovečenje, humanizem.

Pripoved pa nosi v sebi že novi žar/čar samo-odkrivanja skrivnosti znotraj sebe in v drugih svetovih (angl. *wor(l)ds*). Pripoved ima tako poetično vrednost in hkrati vsebuje količino/ »hrib« razuma v gradnji intelekta. Le tako, da se smiselno/ritmično izmenjujejo čudi in trudi, lahko bogatimo naš dojemljiv talent, t. j. opomenjamo (ubesedujemo) znanost in umetnost obstoja bivanja.

Um je torej kompleks sposobnosti občutenja oz. navdihovanja, učenja in govora. Bistvo bivanja je samostojno intuitivno dojetje, ko razum uresničuje vizijo s spominom in zmožnostjo.

Uvid 2

Glava (otrokov glavonožec⁹⁷) predstavlja pomen, besedo, kroglo, žogo kot zaokroženost – obseg dojetja prostora, ki ga otrok dojema kot obdobje časa osebne rasti (v ta velikega – velikana). Enota izraza je beseda, ki predstavlja razdobje obdobja časa (osebni razvoj). Jezik je potemtakem časovna dimenzija zavesti. Čas oz. jezik je občuten kot osvobajanje duha uma z inspirativnim navdihovanjem.

V čustveni fazi vzgibanja domišljije (enačenja podobnosti), t. j. procesa razkrivanja še neznanega, se čudimo. Odkritje pa si približamo z uvidom, principom prilagoditve pogleda na stvar (prilagoditve misli na besedo, znanosti na umetnost). To sproži proces zaznavanja oz. pozornosti (pozor/prozor/okno) z osredotočanjem na stvar/besedo oz. misel (idejo kot mlado misel). Celoten postopek imenujemo komunikacija (proces povezovanja misli in besed). Jezik na ta način odkriva pomen/simboliko z vprašanjem (»kaj je to?«) v kultiviranju (z brušenjem) odgovora z ustvarjanjem umetnosti (iskanjem najboljše možne podobnosti – asociativne zveze, skladje, enačbo, lepoto). Domišljija s pomočjo jezika spreminja pomen z/v jasnino razuma.

Um predstavlja dobo časa (najdaljše razdobje časa) kot nezavedno občutenje, ki predstavlja podobo/e jezika; podobo duše, doživete kot večnost/stalnost in duha, doživetega kot tren (enoto trenutka). Trajnejši (duševni) del doživljamo kot čustveno vzgibanje (energijo toplote/topline in hladu), trenutni lok vzgibanja pa kot navdih/inspiracijo sedanjosti obdobja časa. Prostor/svoj svet občutimo kot obdobje časa, kar predstavlja našo zavest/glavo (nakopičeni intelekt, spominsko bazo pomenov). Zavest (obdobje), zavedanje (sedanjosti obdobja) doživljamo z dvema predstavama domišljije: učenjem in govorom. Govor je sredstvo za določanje pomena (to je.). Prostor (obdobje osebne rasti) doživljamo dvofazno: kot iskanje podobnosti (znano mi je – znanosti angl. *science*) v procesu učenja (adaptiranja domišljije) za uvod in druga faza kot občutenje izbrane enačbe misli/znanja, kar zaznavamo kot napor/trud (zveza s porodnico oz. porajanjem/gestacijo). Gre za presnavljanje/transformacijo/preobraževanje misli v simbolni svet pomenov. Čudenje in trudenje domišljije. Razdobje (trenutek, impulz navdiha) obdobja

⁹⁷ Glej opombo 61.

(prostora, osebnega sveta rasti zavedanja) dobe časa (nezavednega dela osebnosti) doživljamo (izkusimo, znanost) z besedo (enoto uvida znanosti/znanja).

Misel – beseda, kaj je prej? Prej je misel (znanost), ki jo potrebujemo za utelešenje misli (angl. *embodiment of thoughts*). Beseda je dojetje znanosti kot glasovnega izvora/intonacije, kar doživljamo kot kultiviranje govora (privajanje – adaptacijo na »Kaj je to?«) in besede kot govora z že določenim pomenom, ki vsebuje misel (idejo kot mlado misel/doživetja oz. preteklega doživetja kot izkustvo v opredelitvi: »To je.«).

Prizorišče 3: Zgodba⁹⁸ izobraževanja

Razumevanje navdiha in ustvarjanje ekspresije na odru⁹⁹ medsebojnega sporazumevanja.

Oder za igro¹⁰⁰

Gledališče je prostor navdušujočih literarnih upodobitev z občutenjem domišljije. Impresije so ideje, polne navdiha za ustvarjanje višje vrednosti pomena.

Obrazi z odra so zunanje podobe notranjega procesa spoznanj. Dojemanje postane bolj razvidno, zato razumljivejše, kar občutimo kot intelektualno osebnostno rast¹⁰¹. Zgodbe ne svarijo ali delijo naukov, ne omejujejo razuma, le učijo. Obrazi ponazarjajo notranji problem in že tudi uvid v rešitev. »Lepo in preprosto. Zabavno je to!«, občuti otrok. Tako razberemo iz njegove razbremenjujoče obrazne mimike. Anima namreč ne terja, samo opogumlja, brez manjvrednostnega občutka; budi up, ne vznemirja, prav nasprotno, pomirja.

Lutka torej sproža domišljijo z ljubečimi čustvi za navdih, človekovo percepcijo z voljo, na tej osnovi razumevanje, ki je osnova opismenjevanja.

Oder za dialog

Poglobimo se v Bettelheimovo (2002) misel: *Otrok sčasoma ne spozna le arhetipskih likov svoje praduše(vnosti)/domišljije/intuicije, ampak tudi svojo voljo/duha/navdiha, ki je njegov*

⁹⁸ Zgodba kot pripoved o resničnih in izmišljenih dogodkih, povezanih v celoto.

⁹⁹ Kot govorniški vzvišeni (naglašen) odprt prostor namenjen gledalcem in poslušalcem za sprejemanje vtisov in oddajo izrazov.

¹⁰⁰ angl. *scaffolding*/podpora.

¹⁰¹ Lutka pomaga tudi v terapevtske namene.

najboljši »ribič«. Ta vedno znova potegne iz vode nezavednega »zlato ribo«, ki ideji izpolni željo vsakič znova (t. j. osebni učni cilj prilagajanja oz. naravno učenje¹⁰²).

Navdih pohajkuje. Ne ve se kje. Ko ga hipoma prikličemo z vprašanjem. A šele ko začutimo, da ga potrebujemo. Takrat se pojavi z željo¹⁰³, s katero premagamo vsakega antijunaka (v nas/sebi). Navdih govori jezik, ki nam je blizu in nam je jasen. Brez jeze ali strahu deluje silovito in učinkovito. Če nam jeza in strah vzameta dar (nadarjenost), ga navdih znova prinese. Predstava naučenega na odru spoznanja je zato vedno polna sil samo-obvladovanja in izražene samozavesti.

Izražanje¹⁰⁴

Lutka nikoli ne napotuje. Le izrazi občut(en)je. Izgovori svoj arhetipski/intuitivni vzgib. Lutka namreč v zgodbah upodablja nezavedno v nas; podobo misli, dar uma, pre(s)poznanje. Lutka z neposrednim stikom domišljjskega sveta otroku poostri učinek delovanja, ko počasi z domišljijo v veseloigri (*joy*) zgladi/zlošči samospoznanje, ki je izjemno pomemben korak v procesu raz-um-eva-nja.

Lutka ne naslavlja na otroka le vedênjskih vzorcev, ampak izvornost odziva oz. izraza v smislu: »To je zgodba mojega življenja. Nanjo sem pripravljen/a, zato prepoznavam procese v sebi samem.« Pravljica/lik/lutka/zgodba zagotavlja večno srečen konec (t. j. zavedanje o tem, kaj je prav), ker ne dovoli vstopa strahovom/razumu, ko razkriva svoje nezavedno, saj vé, da bo živel srečno do konca svojih živih dni kot (v) pravljici, kjer resnica (zavedanje) živi.

Zgodbe, v katerih otrok (junak) prelisiči svojega velikana (ego) v sebi (z novo otroško pogruntavščino, idejo, z bistrostjo uma ukani odraslega oz. sebe v sebi), dajejo življenju svoj višji pomen/namen in obenem vedno ustrezno samozaščito.

Velikan v otroku se pokori domišljiji, ki zasije v svoji resničnosti. Prelisiči/samo-premaga ga tako, da staro/predhodno znanje, pred-védenje/predznanje uniči, preden zasveti nova resničnost v srcu vsevéda. Sporočila, da naj ne odneha (v opisanem smislu), so za otrokov razvoj izjemnega(!) pomena. Pokažejo mu jasno pot samopremagovanja, samo-preseganja ob jasnem pojasnilu vzroka bistrosti uma in spodbude, da premaga, naj bo naloga še tako težavna. To samospoznanje ugodja je izjemna psihološka učinkovina.

Samospoznanje se zgodi le, če staro opustimo na način, da se usmerimo na iskanje boljšega vira. To je občutek samo-odraščanja skozi dobo bivanja. Lutka na odru izrazi občutja. V tem pogledu je nenadomestljivo sredstvo samospoznavanja.

¹⁰² Intuicija je baza pomenov in navdih, trenutna sposobnost za potop v pra-védenje. Navdih sprožimo z vprašanjem, ki je za nas resnična neznanka in/ali želja dosege cilja. Navdih torej sprožimo z delom nezavednega, ki deluje v težnji samo-preseganja/samo-napredovanja v osebni rasti. Angl.: *Self growth*. V intuicijo kot moč dobe časa švisne sila trenutka kot voljna strelica v obliki vprašanja ali želje izvedeti neznano.

¹⁰³ Njegovo, našo. Obliko volje.

¹⁰⁴ Iz glasov, besed označevanje pojavov (SSKJ). Jezik(an)je.

Otrok potrebuje čudeže/čud/čutenje. Pravlјice/lutka/lik/podoba(nost) (domišljija) mu prinaša odgovore, s tem razkazuje svoje odraščanje. Piaget to poimenuje animistično mišljenje (duševno mišljenje vse do pubertete). A sam vpliv razuma resnico zakoplje še globlje v dušo/duševnost. Česar ne more doseči razum, pa z lahkoto doseže pra-lik/pravlјični junak¹⁰⁵, imaginativni lik (beri še Pinkolo in Andersenove pravlјice ter Junga, Goetheja in Steinerja).

Spoznanje

Otrok se s čustvovanjem spusti v raziskovanje lastne identitete (»Kdo to?« po odgovor: »Jaz to. Sem.«). Odgovore mu nastavlja literarno-didaktična zgodba z lutko na odru spoznanj. Odgovor varnosti se utrne in utrjuje, ko je otrok prepričan, da novo spoznanje razume (ga sprejme).

Pomniti velja, da je za otroka razumljivo le tisto, kar uokvirja njegovo znanje in čustvovanje. Otrok si svet (angl. *Wor(l)d*) razlaga po svoje, ko se v svojem tempu uči sam. Prezgodnje gledanje resničnosti skozi oči odraslega z metodo behaviorizma ne prinaša sreče, ne veselja. Kvečjemu preprečuje samoobvladovanje; da otrokova resničnost (otrokovo zavédanje) zaživi v realnosti. O tem razmišlja tudi Bruner.

Vsak teži, da v svojem času spozna, torej se zave (angl. *conscious, con + scire – to know: science – znano-s*), mu postane jasno. Razsvetlitev je temelj znanstvenega odkrivanja. Ko mu želimo pomagati, pogosto odgovori, da bo sam, saj samospoznanje kot konec samo-udejanjanja okrepi zavest (samozavedanje, angl. *self-awareness*).

Čustvena projekcija sama po sebi človeka ne zadovolji. Je pa nujna na poti ozaveščanja. Deluje kot porajanje (presnavljanje, inkubiranje) razlag vzročno-posledičnih naravnih zvez.

Zato se človeku zdi socialno, znanstveno in tehnološko napredovanje osvobajajoče se od strahu neznanja. Občutenje varnosti ob dvomu veljavnosti nam predstavlja sredstvo za pojasnjevanje sveta (angl. *Wor(l)d*). Sčasoma naša občutenja nadomestijo racionalne razlage.

Za osvoboditev spoznanja se ob pomanjkanju znanja pri reševanju problema (dileme) zatečemo v intuicijo. Ob inovativnem izzivu pa k navdihu. Čim bolj se čutimo zanesljivi samemu sebi (občutek samozavesti), tem lažja je radovednost (namenski osebni učni cilj). Dokler otrok ni zanesljiv, ga podprejo starši, eksperti in lutka, ki vé in zmore vse. Zgodbe bivanja rešujejo uganke obstoja z osmišljanjem. Posledično, občutenjem večje zanesljivosti oz. varnosti.

¹⁰⁵ Več v Bettelheim, 1903-1990.

Iz »resničnih« zgodb o resničnem življenju¹⁰⁷ je mogoče črpati znanje. Pri tem je pomembna metoda intelektualnega razvoja osebnostne rasti.

Razum otroka narašča z zbirko le delno povezanih vtisov (nekaj delov prav ozrtih realnosti), ko večino delov domišljija še obdeluje. Domišljija namreč zapolnjuje vrzeli v razumevanju. Izvira iz realnosti, odhaja v domišljijo in se vrača nazaj. Za namene tovrstne metodike potrebuje otrok tako učno okolje, ki bo domišljijo krepilo (ne slabilo ali celo čustveno zavračalo).

Lutka/pravljica kot dušna družica pomaga porajati jasno podobo nastajajoče domišljije. Zgodba se začne realistično, ob problemu prehaja v intuitivni dar pra-spomina, ko se ob rešitvi spet vrača nazaj v razum. Temu pravimo proces pozunanjenja (po Bettelheim-u, 1990).

V razreševanju dileme/problema, torej na razpotju, se človek razcepi na osebnostno dobrega in zlega (kot prav in narobe, od tod pravljica – prav je – sredina) za samo-preobrazbo, t. j. ponovno akomodacijo najglobljih čustev z novim spoznanjem. Interakcija med »prav« in »narobe« vsakič znova združi/akomodira našo dvojno naravo, ki jo potrebujemo zaradi iskanja resnice (samospoznanja oz. samo-zavedanja). Lutka v dialogih (junaka in antijunaka oz. protagonista in antagonista) kaže na razcepitev ene osebnosti. Tako si v razvoju lažje pojasnjujemo, še pomembneje, umerimo/ukrojujimo svoja dejanja.

Uvid 3

Razumevanje je proces razvoja intelekta s pomočjo zavedanja oz. zavesti. Razumevanje je razločevalna metoda učenja do uvida (spregleda, razjasnitve, odkritja). Razum (intelekt) je občuten kot izolirano umevanje/laboratorijsko ustvarjanje uma (umetniško ustvarjanje z izbiro besedja). Izbira besedja izbranega pojasnila je odkritje, ki mu pravimo kultiviranje razuma oz. privajanje za porod/pojasnitev miselne zveze, občutene kot spoznanje.

Intelekt (razum) v zavestnem delu uma je nakopičeni jezik (razum je ekspresivna oblika izrazja za transformacijo misli v novo besedno ureditev, v novi besedni red, abstrakcijo pomena z mislijo kot predikatom).

Spoznanje je zgodba, ki oblikuje (obliže) zavest oz. intelekt z natančnim posredovanjem misli (osmišljanjem/uslišanjem); ko um (nezavedno) sliši in poveže (usliši), t. j. uravnoteži (ekvilibrira) enoto v celoto (uredi jezik) s trajnostnim principom ohranjanja nasledstva (dediščine) zavesti (generacije). To je proces univerzalizacije – posplošitve enote v celoto, kar občutimo kot olajšanje/osvoboditev misli iz uma (izum). To se zgodi, ko se nezavedne misli sprostijo/spustijo v prosto pot čustvovanja (čustvenega vzgibanja) v katerokoli smer domišljanja (doumevanja), da je ponovno odprta pot za novo domišljanje (čustvovanje). Misel

¹⁰⁶ Pomeni postajati, dosežati višjo stopnjo zaradi razvoja (SSKJ).

¹⁰⁷ Resnične poezije (popolne skladnosti).

tako postane univerzalna koda oz. splošni simbol (znak s pomenom). Proces miselne univerzalizacije/posplošitve pomena je prehod besede v misel (osmišljanje). Ko je izrazje (jezik(zn)anje) – pojasnjevanje/razlaga novih besed (pojmov) izvajano z izločanjem misli. Beseda (pojem) dokazuje (s)misel, ta pa dokazuje umetniško dejanje, ki vključuje besedo (pojem). Med (s)miselom in pojmom je smiselna zveza, a ni enačbe/skladja: (s)misel je izkustveni pojav, ko je beseda (pojem) simbol (znak) pomena.

Spoznanje je potemtakem zgodba/dogodek oz. dogajanje/doživljanje česa (stvari) v času (prostoru). Spoznanje je tisto, ki oblikuje zavest, intelekt; z natančnim osmišljanjem – uravnoveženjem misli v smisel. To je proces univerzalizacije/posploševanja/generalizacije (sinteza), občuten kot olajšanje/sprostitev/osvobajanje uma. To je proces miselnega prehajanja (od besede v misel, od pojma v pojav – kaj to pomeni – znanost – pridobivanje znanja). Izrazje (obraz, jezik(zn)anje) pa je pojasnjevanje/razlaga novih besed (pojmov, simbolov) z izostritvijo misli (destilacijo/prekapanjem/transformacijo/preobrazbo). Tako beseda (enota jezika) dokazuje (s)misel, ko (s)misel/znanost ustvarja – vključuje besedo/e (pojem/pojme, zveza s petjem, poezijo, kreacijo angl. *poem = creation*).

Pojem – umetnost – poezija \neq (s)misel – izkustvo – znanost – pojavnost.

Pojav – znanost \neq pojem – umetnost.

Izkustvo – misel \neq stvar – snov.

Pojav (vidim, zaznam, znam) \neq pojem (presnovim, prežvečim, transformiram).

Zaznavni del ----- procesni/presnovni del = obraz/lik jezika uma (nezavednega za osveščanje – kultiviranje človeka – opismenjevanje).

Sinteza uvidov (1–3):

Obraz/lice/lik predstavlja časovno dimenzijo obstoja/prostora/pomena besed oz. osebno rast. Glava pa je čutni iskalec (ok(n)o skritega pomena in njegov znanilec (znanost/znanje) za preobraževanje (spreminjanje mimike izvora/obraza/izvira). Čustveno vzgibanje domišljije s principom enačenja (ne pa enačbe) se upodobi (podobnost) tako, da išče in da najde izraz prehodnosti iz nezavednega gona z ustvarjanjem umetnosti. To je proces ozaveščanja (rast zavesti). Izraz je podoba človeka, je jezik, simbolni zapis sposobnosti odkrivanja in ubesedovanja. Zavest opomenja z mislijo (izkustvom). Preobraževanje je torej ustvarjanje pomena (simbola besede) v misel (izkustvo) in obratno (izpoved izkustva). Misлити in izražati se (angl: *turning thoughts into things*). Preobraževanje je asociativno doživljanje misli z izločanjem besed in nezavedno uravnotežuje (ekvilibrira) ta proces obojestranskega dojetanja samo-obstoja, samozavedanja. Ta opis predstavlja metodo opismenjevanja oz. intelektualno rast človeka.

Glava (glavonožec otroka kot risba pri 3-letniku) zaokrožuje obseg časa – prostora, pomena besed, ki ga dojemamo kot obdobje osebne rasti. Beseda (pojém) je enota jezika, ki predstavlja razdobje obdobja časa (osebni pojmovni razvoj). Jezik je torej časovna dimenzija prostora/pomena (simbol)/obdobja osebne rasti z razdobnimi enotami besedja v osebni razvoju. Jezik obsega prostor rasti in sedanost zaznave razvoja osebnosti. Jezik je torej časovna dimenzija intelekta. Jezik je občuten kot oblika osvobajanja duha uma z inspirativnimi impulzi navdihovanja. V čustveni fazi vzgibanja domišljije podobo(nost) enačimo s procesom raziskovanja še neznanega, kar občutimo kot čudenje. Odkritje pa približamo z uvidom – principom prilagoditve učenja (očesa) pogledu/misli na stvar, t. j. prilagoditve znanosti umetnosti. To sproži proces pozornosti z osredotočanjem na stvar (besedo, pojem) oz. misel (idejo kot novo misel, pojav). To je postopek umerjanja pogleda (fokusiranje). Celoten postopek opisuje proces komunikacije – oblike povezovanja misli in besed. Jezik odkriva pomen (simboliko) z vprašanjem (»Kaj je to?«) v kultiviranju/brušenju bisera pomena jezika z ustvarjanjem/iskanjem najboljše podobnosti (enačbe) oz. možne asociativne zveze (miselne zveze skladja, lepote). Domišljija z jezikom enači/spreminja pomen v jasnino razuma.

Um, ki predstavlja dobo časa kot nezavedno občutenje, predstavlja podobo jezika duše, doživete kot večnost (vrednota), in duha, doživetega kot trenutek časa. Vztrajnejši del uma doživljamo kot čustveno vzgibanje/pulziranje toplotne energije snovi (vsebine), ko trenutni impulz občutimo kot navdih sedanosti obdobja časa. Prostor (kot svet)/obdobje časa predstavlja našo zavest/nakopičeni intelekt spomina pomenov. Zavest je obdobje in zavedanje je sedanost obdobja dobe, ki ju doživljamo z dvema predstavama domišljije: učenjem in govorom. Govor je sredstvo za doživljanje pomena (»To je.«). Prostor/obdobje osebne rasti doživljamo dvofazno: 1. z iskanjem podobnosti/znanost v procesu učenja/prilagajanja pri zbliževanju domišljije in 2. občutenjem izbrane (iz)enačene misli (znanja, izuma), kar zaznavamo kot napor, trud, porajanje, presnavljanje, transformacijo misli in besed (jezika).

Jezik je torej skupek misli in besed. Razdobja (trenutek, navdih) obdobja (prostora, osebne rasti) dobe časa (nezavednega dela osebnosti) doživljamo (izkušamo kot znanost) z besedo (enoto uvida znanja/znanosti). Beseda/dojetje znanosti/glasovni izvor za intonacijo doživljanja kot

kultiviranje (privajanje) govora na določen pomen (besedo/ton), ki vsebuje misel (idejo/izkustvo) v opredelitvi (»To je.«).

Razumevanje je razločevalna metoda učenja intelekta do uvida (spregleda, razjasnitve, odkritja). Občuteno je kot izolirani proces umevanja – laboratorijsko ustvarjanje umetnosti, z izbiro besedja, izbranega/izenačenega pojasnila odkritja. Temu pravimo kultiviranje/prilagajanje/privajanje/učenje razuma za porajanje (iztis) miselne zveze, občutene kot spoznanje. Intelekt je v zavestnem delu uma nakopičen jezik (razum je tako ekspresivna oblika besedja/izrazja za transformiranje misli v novo besedo (besedno zvezo – ubesedovanje) v novi besedni red (abstrakcijo/abstrahiranje/pojmovno povzemanje) pomena z mislijo kot povedkom.

Spoznanje je zgodba/dogodek/dogajanje/doživljanje časa, dojetega kot minevanje. To oblikuje zavest (intelekt) z natančnim enačenjem (matematično enačbo univerzalizacije/posplošitve/generalizacije) uravnotežene misli (smisla) sinteze uma.

Jezik(zn)anje/izrazje/obraz pa je pojasnjevanje pojmov z izločanjem misli. Jezik (beseda kot enota jezika) dokazuje (s)misel, ko um ustvari smisel/znanost (osmišlja z vključevanjem/rimanjem besed v melodijo/pojmovno stvaritev, pesem, poezijo/kreacijo). Rimanjem pojava v pojem. Jezik spreminja pojav/znanost v pojem/stvaritev/umetnost. Obstaja zveza (smisel) med pojavnostjo (znanostjo) in pojmovnostjo (umetnostjo), a ne enačba. Podoba jezika (izuma) je sredstvo uma za ozaveščanje (kultiviranje, opismenjevanje človeka) s procesnim zaznavanjem (presnavljanjem uvida) in obratno, pojavov v pojmovnost. Eno ni drugo in hkrati ni enega brez drugega, zato tako obstaja večnost/vztrajnostno vzgibanje čustev oz. domišljije v dialogu duševne intuicije z inspirativnim navdihom, občutenim kot polno(st) bivanja/zaznavanja/življenja.

II. del: ZGODBA RAZUMA

Ozaveščanje.

Prizorišče 4: Svet besed v sebi¹⁰⁸

Svet jezika

Svet (angl.: *wor(l)d*) predstavlja obdobje našega obstoja¹⁰⁹. Poved (sestavek, angl.: *sentence*, besed, angl.: *words*) pa ustvarja sedanost sveta v obliki izraza oz. jezika/ov¹¹⁰ (angl.: *words in the world*). Svet tako predstavlja obstoj človeka med njegovo preteklostjo in pr(i)ehodnostjo s spominom kot intuicijo in navdihom kot besedo. Beseda predstavlja spoznanje sredine med prav in narobe (zavedanje obstoja kot nujo trajanja dobe¹¹¹).

Jezik predstavlja razvoj (angl. *lang(u)age*, long age). Torej opredeljuje čas. Večna, neopredeljena pravljica kot vredno oz. trajno spoznanje nas uči razlikovati za opolnomočenje razuma kjerkoli in kadarkoli. V najzgodnejši dobi otroka razum predstavlja sposobnost za okušanje sestavljanja besed v besedja (zapisanega in izrečenega strukturiranega govora), s katerim izraža občutja in razumevanje pomena (Bettelheim, 1990, Morin, 2012).

Svet notranjega govora

Jezik predstavlja zvezo z razvojem v osebni rasti. Znani misleci kot Einstein, Tesla, Steiner (vemo iz arhivov) niso zgodaj glasno govorili, so pa veliko premišljevali, govorili v sebi. Razvijali so globok notranji govor (angl. *deep inner speech*), ki je postajal vedno močnejši vodnik/vodnjak – izvir bivanja v pogovorih z duševnostjo (s seboj) za notranji uvid. Notranji govor v sebi, v tišini, je pogovor s seboj (to je ena od definicij notranjega govora po Morin, 2012) in predstavlja zvezo s kratkoročnim spominom gradnje zavedanja.

Pogovor sam s seboj igra centralno vlogo v razvoju samoregulacije za načrtovanje oz. sistematično delovanje; reševanje problemov, izzivov, samo-motiviranje, navdihovanje (angl. *inner motivation for raising inspiration*). A tudi za normalno jezikovno delovanje: za branje in pisanje, reševanje nalog, predstavljanje naučenega, zapomnitev doseženih ciljev aktivnosti, odnosov z osebami, komunikacijo in samozavedanje, ki vključuje čas zavedanja (angl. *mental time*).

¹⁰⁸ Kot notranji svet otroka (Angl.: *inner wor(l)ds*).

¹⁰⁹ Angl. expression: »*World exists to say a word*«/ prevod: »Svet obstaja z izreko besed.«

¹¹⁰ Svet kot preteklost in prihodnost ter jezik kot sedanost.

¹¹¹ Trubar trajanje/trajnost razlaga kot: »Stal inu obstal.«

Notranji govor je v bistvu samogovor. Močan, vase usmerjen govor, slušni glas, domišljajska podoba, propozicijska misel, samo-dialog oz. monolog, samo-izjava oz. tiho verbalno premišljevanje. Piaget uporablja termin egocentrični govor, ki je zanj znak nezrelosti. Za Vygotskega pa je notranji govor človeka izjemno pomembna samo-regulatorna funkcija za reflektiranje intelektualnega razvoja. Njegova trditev potrjuje dejstvo prej omenjenih genijev.

Jezik doživljamo v svoji osnovi kot misel. Povezan je z njo, čeprav lahko misel obstaja tudi brez izgovora/zunanje izpovedi. Ko misel misli, preprosto govori s seboj, vprašujoč in odgovarjajoč (po Platonu).

Vygotski se strinja, *da ko misel misli, ni nujno, da se izraža navzven, lahko ostaja v človeku brez obelodanjenja.*

Misel je povezana z jezikom, v katerem človek misli. Lahko je materin ali katerikoli drugi jezik, ki je otroku/človeku blizu z vidika oblikovanja pomena. Drugače pa je tu mišljen univerzalni jezik (po Chomskem)¹¹² in ne jezik naroda.

Volja in jezik¹¹³

Vpliv volje na jezik doživimo kot motivacijski vzgib moči za aktivno udeleževanje, dosego želje oz. cilja. Ubesejena misel ali slikovna podoba delujeta kot oblika volje, za povečanje presnove oz. razumevanja v intelektualni osebni rasti. Beseda kot navdih, ustvari misel, ta hotenje razumeti.

Vygotski uporabi besedo internalizacija/ponotranjenje kot instrument misli v notranjem govoru, ki sproži t. i. socialni govor. Vygotski ga razume kot notranji govor (angl. *inner speech*); t. i. podporo v rasti osebnosti v socialnem okolju; kar uporabi v definiciji teorije bližnjega razvoja. Misel (znano(st)) in govor (umetnost) se v intelektualni rasti medsebojno podpirata in smiselno izmenjujeta. Razumevanje občutimo kot razvoj znanosti, ko nam umetnost predstavlja izraženi dokaz odraščanja.

Uvid 4

Razum izvira iz notranjega gona osebnega razvoja. Ta omogoča prehajanje od intuicije v zavest. Sposobnost za govor človek razvije s prihodom na svet. Ta sposobnost je dvodelna: sestavljena je iz notranjega in zunanjega dela govora. Oba dela sta potrebna za dialog z drugimi viri.

Svet/obdobje/jezik ima največji poudarek na govoru, zato v slišanju: sebe in drugih. Slišati sebe pomeni, da »jaz« sliši »sebe«. To je potrebno za uravnavanje sebičnosti z univerzalnim

¹¹² To so lahko univerzalni intelektualni izrazni v obliki podob, pomenov (likovni, glasbeni jezik), natančnih določil (matematični, kemijski jezik). Otroci si nemalokrat omislijo svoj jezik, ki ga govorijo ali pišejo v simbolih (risbah).

¹¹³ Kot razvoj sposobnosti.

sebstvom pomenov. Jezik namreč obsega stvarstvo med univerzalnim in sebičnim sebstvom, med hotenjem in splošnim pomenom. Obdobje dojetanja občutimo kot razvoj jezika oz. kot samouravnavanje višjega zavedanja. Zavemo se z ujetjem razdobja v obdobju dobe, kar čutimo kot osebno rast. Razmerje med rastjo in razvojem zaznavamo kot osebni napredek. Prostor oz. obdobje oz. jezik dojemamo kot lasten obstoj – »sem«, »obstojam«, »mislím«, »jezikam«.

Beseda ustvari občutek razdobja v obdobju jezika dobe nezavednega. Razdobja se zavedamo kot bližnje območje osebnega razvoja (z vidika – bom – želje, cilja). Med zavedanjem obdobja obstoja in razvojnim razdobjem je zveza (brv) notranji uvid (angl.: *mind eye*), ki ga zaznavamo kot notranji govor. Prisluh narekuje smer razvoja, pot procesa, regulira našo vztrajnost oz. potrpežljivost. Dovaja čisto energijo volje, motivira, po potrebi presoja oz. razsodi, priklíče domišljijo, odide v svet intuicije in z navdihom iz globin nezavednega prinaša bisere doumetja. To je naš notranji vodnik razuma, ki nam osvetljuje zastrte pomene. Je naš razsodnik in povezovalc dveh vrst vprašanj: kaj in kako. Pri »kaj« išče pomen, pri »kako« princip. Med seboj ju osmišlja notranji uvid osebnega razvoja.

Z igro je notranji govor občuten popolno. Z notranjim govorom v igri sproščeno premagujemo sleherno oviro. Z veseljem in lahkotnostjo brez skrbi, jeze in sovraštva popolnoma neobremenjeno prehajamo med svetovi (deli časa). Ničesar se ne navzamemo in ničesar si ne lastimo. V igri notranjega govora smo svobodni, vedno v gibanju, na pohodu (angl.: *on quest*) od dobrega k boljšemu. Zato brez igre, z notranjim igralcem, ni zavestnega intelektualnega razvoja v osebni rasti človeka, ne človeštva.

Prizorišče 5: Rast

»Velik sem!«

Rast osebnosti

»Rastem – ustvarjam!« Razvijajoča se sposobnost je sled novim rodovom v verigi obstoja človeštva. Ob stvaritvi občutimo lepoto.

Ustvarjalnost je *multipla osebna rast človeka*. Gardner jo definira kot naraven proces samoudejanjanja (angl: *creation as turning thoughts into things* – pretvarjanja misli v stvar). Ustvarjalni vzgib osvetljuje pri(e)hodnost z vsebinskimi prebliski samo-uidov.

Izkustvo in zavest

Besede izražajo doživetja z vidika kaj in kako. Znanost in umetnost v njuni naravni medsebojni zvezi ubesedita pomen. Velikani uma ne ločijo znanosti od umetnosti, zavedanje oblikujejo kot

celovito izkustvo zavesti; ko znanost (kaj) vpliva na zavedanje in umetnost (kako) na ustvarjanje. Jezik bogov je poezija; skladje znanosti od umetnosti izraženo v estetski popolnosti narave.

Uvid 5

Zavedanje je oblika osebne rasti, ki se dviga s sposobnostjo ustvarjanja – z umetnostjo nezavednega. Osebni razvoj opazimo kot puščanje sledi. Izkustvo dojemamo kot preteklost, zavest pa kot sedanost obstoja/bivanja. Rast zavesti je občutena kot sposobnost sledenja (kot iskanje sledi z vprašanjem: »kaj je to« po odgovore »to je«).

Razvoj je pot od nezavednega k zavesti z osmišljanjem pomenov (vsebin – kaj). Učenje ubesedujemo z doživljanjem narave (vsebine – kaj).

Stika stopenj rasti in razvoja določata sredino sedanosti, aktualni čas bivanja. Če rast nazaduje, se razvoj umetnosti podaljšuje, kar občutimo kot zastajanje ali upočasnjeno napredovanje zavedanja. Če se rast znanja pogloblja, je več možnosti za globlji uvid pomena, potem je razvoj umetnosti krajši oz. hitrejši. Dolgo poglobljanje omogoča hitrejšo uresničitev kreacije.

Rast in razvoj sta povezana kot znanost in umetnost. V postopnem napredovanju od preteklosti k sedanosti s pogledom na prihodnost delujeta vzajemno. Medsebojno soodvisno ustvarjata osebnostni napredek po dveh poteh; poglobljenega umevanja in ustvarjanja.

Prizorišče 6: Obstoj

Zveza med kaj in kako

Nevroznanost dokazuje, da imajo nadarjeni umetniki in znanstveniki podobno reakcijo na umetniška oz. znanstvena odkrivanja. Um (kot referenčni optimum intuicije (angl. *science*) in inspiracije (angl. *art*) skupaj) v obeh primerih deluje enako (po Asmaa Youssef Mohammed Elmongi, 2019).

Sestava literarno-didaktične zgodbe je podobna mentalnemu vzorcu znanstvenega raziskovanja¹¹⁴. Nevroznanstveniki ugotavljajo podobnost genialnega uma v živem predstavljanju, v sposobnostih, v intuitivnem občutenju, v razmišljanju, v intenziteti čutenja, v višjih stopnjah domišljije, v kontribuciji strasti, ustvarjalnosti in v odkrivanju novih meja uma (po Andreasen, 2012, v: *Dialogue in clinical neuroscience*).

¹¹⁴ <https://newhorizon.eu/social-lab-15-pilot-action-2/>

Vidik umetnosti, znanosti ter v zadnjem času še tehnologije je potemtakem na široko, brezmejno odprto učno ok(n)o/okolje za teater¹¹⁵ osebnega razvoja. Zveza znanosti in umetnosti ter v zadnjem času še tehnologije kot pravijo novemu učnemu okolju (po Elmongu, 2019) kažejo skupno medsebojno privlačnost; ko se umetnik v nekem trenutku razvoja uma zanima za koncepte in metode znanstvenega raziskovanja ter tehnologijo. Obenem znanstveniki odkrivajo svetove (angl. *wor(l)ds*), ko prodirajo v imaginativne ideje in rišejo koncepte skozi forme oz. linije.

Umetnik je tisti, ki občuti impresije svetov – jezika in nas zadovoljuje z ustvarjalno vizijo ter zaznavo, ki je v močni navezi s spremenljivo umetnostjo čustvenega vzgibanja in nezavednega (po Heron v Elmongi, 2019). Na umetnost v zadnjem času vedno bolj vpliva digitalizacija petdesetih let prejšnjega stoletja. Interaktivna umetnost in znanost imata enako željo: prispevati v dobro človeka. Renesansa je lep primer »art – science« kolaboracije oz. kreacije družbenega bogastva.

Nevroznanost ugotavlja, da možgani prepoznavajo vzorce in jih zmorejo opisati. Dokaz tega je nezavedno (intuitivno) vnašanje zakonov turbulentne dinamike v sliko (na primer Van Goghove *Starry nigh/Zvezne noči*). Že pred znanstveno razlago fizikov in matematikov je umetnik Van Gogh prepoznal in natančno upodobil čudežnost gibanja; pretakanje svetlobe v barvi, in obenem ubesedil spoznanje: »*Jasno se zavedaj zvezd in neskončnosti višine. Življenje je navsezadnje videti skoraj očarljivo* (angl. *enchanted*).« (Prevod zapisa Van Gogh ob sliki *Zvezne noči*. Vir: <https://www.goodreads.com/quotes/156247-be-clearly-aware-of-the-stars-and-infinity-on-high>

Človek ni znanstvenik ali umetnik, je oboje v enem. Do celovitega zavedanja pridemo po eni ali drugi poti (znanstveni ali umetnostni). Obe začneta v nezavednem, z delovanjem navdiha (Kuldās in drugi, 2013).

Znanost in umetnost – dve plati istega zavedanja

Eden brez drugega ne premoreta resnice¹¹⁶.

Popolno znanje (znanost) je le takrat, ko je smiselno medsebojno (jezikovno) obogateno z umetnostjo spoznanja. Oba dela skupaj predstavljata zavest. Znanost in umetnost sta izraza čudenja (čustvovanja) in trudenja (učenja). Medsebojno prepletena poganjata drug drugega, da usmerjata miselni proces vse do globokega samospoznanja – interpretacije zavedanja. Znanost in umetnost sta védi, ki usmerjata voljo, zato sta sredstvi miselnega (vz)gona (čustvovanja).

Steinerjeve besede: »*Človeštvo je umetniško ustvarjanje narave, zato ne more biti razumljeno le in samo s kognicijo oz. metodami znanstvenih prepoznanj* (angl. *modes of cognition*). *Znanstvena intelektualna sposobnost je premaknjena in gnana le z delom umetnosti (izraza/stvaritve), kajti do najglobljih skrivnosti človek dostopa le preko celovitega razvoja*

¹¹⁵ Angl. *an open place for play*, odprt prostor za igro – igranje, oder.

¹¹⁶ Obstoja.

notranjih sil uma, ko ne gre zgolj za artistični čut. Znanstveni intelekt mora steči skozi imaginacijo v višja zavedanja pomena. Tako mora znanost postati umetnost še preden pride do ozaveščanja na višji kognitivni ravni razumevanja (angl. conscious/ con + scire = vedeti). Nenazadnje, težave govora so težave umevanja. Sama znanost nima kaj ponuditi, razen opazovanja oz. poslušanja, brez umetnosti ni udejanjena. Šele oboje ponuja smiselno interaktivno, intelektualno povezano osmišljeno eno z drugim za napredek intelekta, izraženo v znanju (angl. knowledge – new age) (Steiner, arhiv). Aktiviranje notranjih tvorbnih sil omogoči vzhajanje umetnosti, v dvigu imaginacije za kakovostne predstave sveta (ne fantazije), potrebne pred časom ustvarjanja v sedanjosti, tako da tudi ustvarjanje samo ne more biti brez predhodne smiselne zveze znanosti in umetnosti. Steinerjeva utemeljitev osmišlja literarno-didaktično celoletno učno zgodbo kot obliko izvedbenega kurikuluma vrtca. Vodi jo vzgojitelj skupaj z lutko oz. lutkarjem kot ekspertom za celovito opismenjevanje v predšolski dobi.

Uvid 6

Pot umevanja poteka od uma do razuma (tudi po Kandlu). Prvi del zgodbe predstavlja nezavedno, drugi del zavest. Med njima je razjasnitev. Um predstavlja dobo časa nezavednega, ki raste le z obdobji delovanja zavesti. Razdobje pa ubeseduje oz. dokazuje zavedajoči se napredek.

Latentno sposobnost nezavednega prebujamo z učenjem (vprašanjem: »kaj je to« in iskanjem odgovora: »to je« kot vsoto izbire genetskih lastnosti), z znanostjo. Prostor/jezik pa ustvarjamo kot umetnost ubesedovanja pomena po formuli: 1 pomen + 1 pomen = 3. pomen. Torej z razmnoževanjem in delitvijo notranjih virov govora.

Napredek doživljamo kot pot k razsvetljenstvu, renesansi. Čas dojemamo relativno (Einsteinova teorija relativnosti); odvisno od razvoja v rasti oz. v njunem sorazmerju vzajemnega delovanja. Količina sposobnosti aktivira obnovitveni (renesančni) pospešek. Napredek je vmesna stopnja med doživljanjem učenja (znanosti oz. globokega umevanja) in umetnostjo (ustvarjanjem, ubesedovanjem pomena na nov način). Renesanso pa doživljamo kot oživitev umetnosti (ustvarjanje) in učenje. Učenje in jezik sta dve sposobnosti, ki ju podedujemo skupaj s čustvenim dostopom do nezavednega.

Obstoj je razdobje zavedanja sedanjosti. To občutimo le z ubrano sinhronizacijo učenja in ustvarjanja (zvezo znanosti in umetnosti). Sedanjost občutimo kot dihanje (vdih in izdih, pot noter in ven, vtis in izraz). Prav to dihanje predstavlja našo podobo, naš obraz, našo podobnost z očetom in materjo, z našimi predniki. Z obstojem prenašamo naše gene na naslednje rodove. To predstavlja obstoj pomena bivanja/življenja.

Sinteza uvidov (4–6):

Rast osebnosti je pot zavedanja, občutena kot širjenje z obdobji, da lahko v posameznem obdobju ustvarjamo z nezavednim. Osebna rast pušča sledi/dokaze z izkustvi zavedanj iz preteklosti ozaveščanja do sedanjosti zavedanja. Osebno rast občutimo kot sposobnost sledenja vprašanju (»kaj je to?«) z odgovori (»to je.«).

Razvoj je pot od nezavednega k zavesti z osmišljanjem pomenov kot obliko prilagajanja/ubesedovanja, doživljanja izkustev (vsebin – kaj).

Stik stopenj rasti in razvoja določa sredino sedanjega zavedanja (aktualni čas zavesti). Če rast nazaduje, je razvoj uma (umetnosti) daljši, kar občutimo v počasnejšem napredovanju zavedanja sposobnosti jezik(zn)anja. Če se rast znanja/znanosti pogloblja, je več možnosti za globlje notranje uvide pomenov. Razvoj uma/umetnosti je v tem primeru krajši oz. hitrejši uvid. Poglobljenost (intuitivnega vpogleda) omogoča hitrejši preboj (uresničitev kreacije).

Rast (znanost/pomeni in vprašanje: kaj) in razvoj (umetnost/principi in vprašanje: kako) sta vzajemna, povezana in soodvisna v postopnem napredovanju od preteklosti k sedanjosti s pogledom na imaginativno prihodnost. Delujeta vzajemno, ko medsebojno soustvarjata osebnost po dveh poteh; poti poglobljanja in poti ustvarjalnih prebliskov. Prav to osebno doživljanje človeka potrjuje tudi nevroznanost. Zvezo rasti in razvoja (znanosti in umetnosti), vprašanja – kaj in premisleka – kako. Znanost in umetnost sta dve plati enega in istega zavedanja. Eden brez drugega ne premoreta obstoja/resnice/zavedanja. Brez enega in drugega ni obstoja zavesti. Pot mišljenja je pot uma k zavesti, pot nezavednega v zavest (porajanje zavesti iz nezavednega). Nezavedno (doba) in zavest (obdobje) časa. Razlaga omogoča ta časovni prehod z ubesedovanjem in dokazovanjem napredka. Sposobnosti prebujamo s »kaj«, prostor zavesti pa širimo s »kako«. Jezik je potemtakem sredstvo povezovanja nezavednega z zavestjo.

III. del: ZGODBA JEZIKA

Prizorišče 7: Jezik(zn)anje

O učenju

Učenje je dejavnostno/aktivno pridobivanje izkušenj/znanja. Prav ta fenomen človekovega prilagajanja omogoča vzgojitelju in pedagoškemu lutkarju relativno neizmerno polje za odkrivanje nezavednega in hkrati ozaveščanje zavedanja v njih (vzgojitelju v obče) in otrocih, s katerimi se izvaja vzgojno-izobraževalni proces.

Z opazovanjem (poglobljenim formativnim spremljanjem) učenja v procesu se ugotavlja povezanost med zaznavanjem, spominom, jezikom in domišljijo oz. čustvi ter motivacijo, ki v mentalnem medsebojnem sinhronem delovanju gradijo dolgoročni spomin (po Mayer, Moreno, 2003 v Kuldass in dr., 2013)¹¹⁷. Intelektualna razvitost je odvisna od raznolikosti oblik zavedanja (dosege znanj) (Disessa, 2002, v Kuldass in drugi, 2013).

Čustveni vidik spoznavanja je z vidika zgradbe in delovanja bolj dovršen od zavesti, ker slednji deluje z omejenim vplivom (prav tam). Še posebej pri mlajših, manj izkušenih, zato otrok najhitreje procesira kognitivne procese v emocionalni integraciji v obliki igre; vizualne in verbalne (učnih in jezikovnih mentalnih informacij)¹¹⁸.

Emocionalne odzive na dogodke namreč ustvarjamo nezavedno. Zaznavni, kognitivni in emocionalni proces lahko spodbudi ali ovira predstavitev naučenega glede na kakovost emocionalnih odzivov. Saj ti posledično vplivajo na motivacijske (voljne) vzgibe, ne le na presojo učenja, tako na odločitve o učenju (prav tam). Če se čustveni in učni del sistematično povežeta, na primer z lutko (likom čustvene podobe/podobnosti v domišljiji), lahko otroci in vzgojitelj zavestno kontrolirajo močno ojačane čustvene vzgibe in jih usmerjajo v želeni cilj.

Zavestno procesiranje je sicer omejeno, vendar če je ojačano s čustvi, takoj preidemo v višje miselne plasti umevanja, kar se pozna pri učnem izidu. Učenje je torej multidimenzionalno in hkrati integrirano v zaznavno, kognitivno in emocionalno procesiranje v medsebojni interakciji med predznanjem in kognitivnimi sposobnostmi ter emocionalnimi in motivacijskimi fazami (samo)razvoja. Zavest je omejena s pozornostjo zaznavanja in delovnim spominom razumevanja. Šele nezavedna asociacija med pomeni in podobami dvigne zavest nad delovni spomin.

Človekov spomin je sestavni del informacijskega procesiranja; kodiranja in shranjevanja ter priklica zavednega ali nezavednega¹¹⁹. V mladosti vadimo spomin za kasnejše hitrejše in gibkejšje procesiranje misli (zavedno-nezavedno povezovanje). Prepoznavanje odgovorov na

¹¹⁷ Več v *Unconscious learning processes: mental integration of verbal and pictorial instructional materials*, Springerplus, 2013.

¹¹⁸ Zavedni proces je kontrolirana pozornost z zavedanjem in težnjo. Tak proces ni nujno najmočnejši aktivator uma. Človek, predvsem otrok, je bolj nezavedno voden; glede na njegovo preteklost, emocije, navade in želje (radosti) (Gilhooley, 2008 v Kuldass, 2013).

¹¹⁹ Vzorci lahko priključijo prijetne in neprijetne misli.

zastavljeno vprašanje je zavedajoče se ravnanje. Mentalne predstavitve so lahko besedne ali slikovne. Domišljija je vizualna, haptična ali vohalna, skozi resnični ali namišljeni objekt. Ta spodbudi čustva, da reagirajo oz. učinkujejo. V informacijskem procesu zaznavamo domišljijo kot nezavedno ali zavedno hotenje. V najširšem kontekstu domišljija motivira za oblikovanje želja oz. ciljev. Dobro je vedeti, da se z domišljijo lahko izognemo mentalnim neprijetnostim (strahovom pred neuspehom).

Bolj ko je koncept učenja konkreten in razumljiv, enostavnejša je vizualizacija, bolje umevamo, a le, če smo neposredno vpeti v ustvarjanje. Domišljija namreč lahko referira vizualni učni stil. Le-ta pa poveže strukturo ustvarjanja s funkcijo v asociativni učni proces. Ta izzove raznotere podobe in besede (ubesedovanje). Učenje je običajno kombinirano; referenčno in asociativno in prav zaradi slednjega enostavnejše.

Vzgojitelj, pedagoški lutkar in ekspert za jezike (tri osebe ali vse tri osebnosti v eni osebi – viru kot kombinirani strokovnjak) se zavedajo, da je učenje porajajoča se razvijajoča se stvarnost. Zavedajo se prepletenosti umevanja za doseganje želenih miselnih sprememb. Zato vzgojitelj nenehno spremlja (vpliva na) otrokov razvoj oz. napredek (na razmerje razvoja v osebni rasti). V ta namen otroku ponuja aktualne celostne (integrirane, holistične, znanstveno-umetniške) učne izzive, skladno z Vygotskijevim bližnjim razvojem osebnega napredka.

Kljub vsemu so v komunikaciji možna presenečenja, tako pri znanju otrok kot vzgojiteljevih odzivih in v odprtosti učnega prostora za aktivno neposredno učenje obeh. Zato je smiselno, da se tako vzgojitelj, lutka-r, ekspert kot sami otroci zanesejo na nezavedno procesiranje; ne le v kodiranju, shranjevanju in priklicu informacij, ampak tudi pri konstruiranju in re-aktiviranju mentalnih predstav. Tako lahko marsikatero področje smiselno kompenzirajo v okviru še tako restriktivne zavedne formalne aktivnosti, ko »umanjka« zavedanje. Če to zmore multivariatni ekspert, je lahko poučevanje učinkovitejše od manj uigranega ekspertnega tima.

Zavedno konstruiranje znanja lahko postane avtomatizirano kot repeticija, ko rešujemo določene učne naloge. Enkrat shranjen dolgoročni spomin se avtomatično ponavlja, kar nam pomaga zaobiti pomanjkljiv zavestni delovni spomin. Otroci lahko nezavedno in zavedno (kombinirano) konstruirajo koherentno strukturo znanja. Nezavedno procesirajo oz. kompenzirajo omejeno kapaciteto zavednega procesiranja in tu leži fundacija učenja človeka. Nezavedno utrdi vedno bolj zavedajoče se učenje, če sta verbalni in vizualni vir integrirana in delujeta po metodi premostitve mentalne ovire v konstruiranju novega znanja. Oboje skupaj predstavlja mentalno integracijo in tako izziv poučevanju.

O zavesti

Zavest (*consciousness*, koren *science* - znanost) usmerja samoregulacijo in vedenje¹²⁰, na primer logično razmišljanje o zatečenem problemu¹²¹. Otrok od 3. do 6. oz. 7. leta raste in se razvija z vidika kognitivnega in socialnega napredovanja v iskanju znanja z namenom postati samostojen¹²² v raziskovanju in odkrivanju v različnih situacijah.

Učenje je relativno permanentno samo-spreminjanje (prilagajanje) znanja oz. (za)védjenja, v skladu z izkušnjami. Posledica učenja je znanje, pomembna surovina (vir) razvoja zmogljivosti, kot učinkovitih odzivov na sprejete vtise.

Spomin je sposobnost ohranjanja in pridobivanja informacij, ki osvobajajo razumevanje (*science*) in ustvarjanje (umetnost izražanja v raznoterih jezikih, ki jih človek premore oz. zmore). Spomin povezuje znanost z umetnostjo (znanje in jezik).

O teoriji učenja jezika

»Otrok se jezika ni naučil, z njim se je rodil«, utemeljuje Chomsky teorijo učenja jezika. Iz njegovih izjav je znan premislek, da se otrok jezika ne uči z memoriranjem znanj, ampak z destilacijo (prekapanjem, SSKJ) oz. povzemanjem (abstrahiranjem) na osnovi pravil, ki sestavljajo poved, temelječo na tem, kar je slišal sam, na primer kot sporočilo staršev, ko je bil majhen.

Talent uporabe pravil sestavljanja besed v stavek omogoča otroku ustvarjati nove kombinacije, ki so razvidne v trenutku, ko otrok spregovori. »*Otroci so čudne ptice z univerzalno slovnico, s katero ustvarjajo povedi, ki jih niso še nikoli prej slišali in se jih niso naučili od staršev ter drugih odraslih*«, pravi Chomsky in Pinker ga obnavlja. Ustvarili so svoja jezikovna s/miselna sporočila¹²³. Otroci samodejno uporabljajo pravila in jih kombinirajo med seboj v različnih intonacijah oz. poudarkih. Ne kopirajo, ampak »kapirajo« – razumejo, proizvajajo, ustvarjajo. Sami prepoznajo preteklik in ga vključijo v svojo slovnico sedanjosti, nezavedno od trenutka, ko so spregovorili¹²⁴ (po Chomskem in Pinkerju, več virov).

Otroci imajo v nezavednem delu shranjeno občo zasnovo, ki čudežno sproži rabo t. i. *univerzalne slovnice* kateregakoli jezika¹²⁵. Zanimivo je opazovati vnos znanja otroka in njegov odziv, ekspresijo, ki je njegovo unikatno umetniško delovanje. Otroci z opazovanjem jezika svojih staršev ugotovijo, da obstajajo vprašalnice in se samodejno naučijo pravil spraševanja

¹²⁰ Odzivanje.

¹²¹ Tudi v spečem stanju, z vitaliziranjem možganov.

¹²² Neodvisen, svoboden, sposoben oz. zmožen.

¹²³ Osemnajst mesečnik z dvema besedama sporoča pomen oz. osmišlja.

¹²⁴ Več dokazov na Wug Test Lab, kjer so otroci sami ugotovili, da sta dvakrat en ptič dva ptiča.

¹²⁵ Poverty of the input theory. V Big Think, po Pinkerju

(znanosti). Otrok lahko od staršev sliši eno vrsto vprašanj (kaj na primer), a otrok mu bo vrnil vprašanje druge vrste (kako, kot dokaz nezavedne zveze znanosti in umetnosti).

Vsaki dve uri v enoletniku vznikne nova beseda, ki jo posrka vase v smislu pomena in zvoka kot opaža M. Montessori in sodobni nevroznanstveniki. Te besede kombinira v fraze in stavke ter vprašalnice. Chomsky se preko jezika ukvarja z razumevanjem znanosti z umetnostjo izražanja otrok v razvoju zmožnosti produkcije razumevanja novih povedi. Z opazovanjem razvoja jezika pri otrocih vedno trdneje ugotavlja, da ne gre le za golo memoriranje, kot vedno daljšo listo besedja, raje za *ponotranjeno splošno slovnico*: algoritme, recepte, principe, ki jih kombinirajo na nivoju posameznih elementov v čisto novi pomen. Zato, pravi Chomsky, »je jezik okno v človekov um« (tu najde zvezo s psihologijo človeka). Jezik nosi pomen, a le ta se ne more zgoditi brez čustvenega vzgiba (po Chomskem, kar dalje razvija Pinker).

O govoru

Otroci komponirajo miselne asociacije kot kompleksno miselno kompozicijo, ki podpira neomejeno ustvarjanje (angl. *open-ended creativity of language*). Nenazadnje tudi izražanje stvari, ki nam še niso blizu, ki jih še ne dojemamo. A se počasi, prav s pomočjo osmišljanja, dokopljemo do pomena. Jezik na ta način ustvarja in hkrati spreminja osebnost, njen duševni razvoj.

Jezik znotraj sebe sploh ni jezik, ampak misel, je iskanje (*quest/science*) in je umetnost zveze z znanostjo v našem umu. Jezik sistematično vpliva na zaznavanje konceptov sveta. Jezik kot besedje, pravila – sintaksa, morfologija in fonologija interaktivno razvijajo naš razum (prav tam). Jezik je tisti, ki povezuje znanost in umetnost v svoji enosti dojetja. Pamet je povezana torej z razvojem jezika (sposobnostjo opomenjanja) (po Pinker).

Tako kompleksno in globoko deluje jezik¹²⁶. Potemtakem ni le sestavljenka besed, je torej struktura, odvisna od pravil, je mehanizem. Če dobro prisluhnemo jeziku, sploh ne opazimo stavka, ampak zvok – zvočno sporočilo kot melodijo (pesem, na primer Kekčeva pesem).

Še več, otroci ne delajo napak v trenutku, ko formirajo povedi v kompleksna vprašanja (angl. *become science thinkers*). Univerzalna slovnica ni odvisna od posameznega jezika nacije, ampak od *univerzalnega jezika v nas, v našem nezavednem delu uma*. Jezik je nekaj, kar gre v glavo in gre iz glave, kot govor/produkcija/ekspresija/izraz vtisa.

Čudež jezika je orodje uma. Chomsky omenja neomejeno kreiranje jezika v socialnih odnosih (*Language Acquisition Theory*). Zato je to svoboda sporočanja posameznega človeka. »Misli ti s svojo glavo«, s tem se navezuje na Vygotskega.

¹²⁶ Stoletje nazaj govori švicarski jezikoslovec Ferdinand de Saussure o pozornosti učenja: Naša življenja so si zapomnila to surovo povezavo med zvokom in pomenom.

O dvo- in večjezičnosti

Zadnje raziskave nevroznanosti (nasprotno od ugotovitev v šestdesetih letih prejšnjega stoletja) ugotavljajo multiple koristi dvo- oz. večjezičnosti¹²⁷. Uravnotežena dvojezičnost je tista, ki ima enake sposobnosti, ko uporabimo jezik v različne namene v raznoterih situacijah odzivanja.

Identificirane so tri oblike pridobivanja jezika. Najmlajši imajo en vzorec pridobivanja; jezikovno simultano dekodiranje konceptov jezikov. Starejši otroci (na primer 10-letniki) se pogovarjajo v dveh različnih jezikih s procesiranjem spoznavanja sveta okrog sebe; šolarji torej koordinirajo dvojezičnost z dvema konceptoma: učenjem v šoli in z neformalnim učenjem s prijatelji. Odrasli podrejamo en jezik pred drugim, večinoma je drugi jezik podrejen prvemu; s filtriranjem misli v njihovem primarnem jeziku. Pri tem so vsi večji dvo- ali večjezični govorniki.

Nevrolingvisti potrjujejo, da je leva hemisfera res dominantna za jezik, da pa je v močni navezi z desno. To dognanje spodbuja zgodnje učenje jezika, da lahko razvije celovit spekter človekovega uma. V otroštvu, ko so možgani plastični v razvoju¹²⁸, se otrok uči jezika z obema polovicama možganov oz. pridobita obe hemisferi, medtem ko se pri odraslih bolj razvija leva. Učenje jezikov v otroštvu je holistično dejanje, ker se razvija v socialnem in emocionalnem kontekstu. V odraslosti pa je učenje drugega jezika pretežno racionalno dejanje.

Plurilingvistom pa dajo možgani izjemno prednost. Nekatere med njimi so razvidne, kot na primer gostota sive snovi, ki je vsebina večjega dela naših možganskih nevronov in sinaps, aktivnejša regija za umetnost, že ko se učimo drugega jezika. Več večjezičnosti, ugotavljajo slednje, zmanjšuje možnosti za demenco in Alzheimerja.

Če so v šestdesetih letih prejšnjega stoletja ugotavljali upočasneni razvoj otroka zaradi večjezičnosti, je danes nasprotno, saj zmorejo pojasniti, da se v času učenja pri nekaterih učencih sicer res poveča reakcijski čas odgovora in število napak, a le v začetnem obdobju učenja, kar je razvidno iz jezikovnih testov, ki s časoma postanejo človekova moč prefrontalnega korteksa. To je področje možganov, ki deluje kot izvršni organ za reševanje problemov in prehajanje med nalogami oz. različnimi aktivnostmi ter na pozornost, ko se luščijo smiselne informacije.

Dvojezičnost ali večjezičnost človeka sicer ne naredi pametnejšega, povzroči pa, da so možgani zdravo in kompleksno razviti, kar poveča njihovo aktivnost. Karkoli pride v naše možgane, je to začetek njihove dolge poti razvoja (po Nacamulli, 2015).

¹²⁷ Jezik je aktiven (ko govorimo in pišemo) in pasiven (ko poslušamo in beremo).

¹²⁸ Po Montessori srkajoči um.

Prirojena teorija jezika govori o naši instinktivni sposobnosti, da ima človek poseben *jezikovno-učni mehanizem vrojen* in ga zaznavamo že ob rojstvu (po Chomskem, v Pinker). Kognitivna teorija Piageta opazuje jezik kot razvojni aspekt otrokovega intelektualnega razvoja, pri čemer ga Suson (2018) dopolnjuje, da je jezik simbolna predstava o enem aspektu otrokovega intelektualnega razvoja, ki otroku dovoljuje, da svet povzema (abstrahira).

Jezik ni avtonomen sistem, temveč raje mentalna kombinatorika za presnavljanje sveta in izražanje ter ozvočenje kakovosti v polni raznoterosti unikatne, ustvarjalne komunikacije posameznega človeka (Aljoundi, 2014). Kompleksnost ustroja in kontekst vplivata z osebnimi učnimi izkušnjami. Jezik je ena od prirojnih sposobnosti v pridobivanju jezikovnih zmožnosti. Je univerzalno sredstvo izražanja in ni nacionalno oz. kulturno pogojeno, uporabljeno pa je v te namene. Jezik je notranja biološka funkcija – sposobnost vsakega človeka, kot sta prirojeni funkciji – sposobnosti še učenje in čustvovanje (Clark, 2004).

Chomsky je verjel v to notranjo zvezo sposobnosti; v obliko učenja v obče in kot tudi učenja jezikov. Ob tem opozarja, da ta prirojeni instinkt jezika potrebuje za svoje delovanje in razvoj drugo sposobnost, t. j. učenje. Učenje in jezik delujeta vzajemno, skupaj s čustvenim vzgibom (kar zvezo iz predhodnega zapisa).

Čustveno doživljanje (vsrkavanje, predelava in izraz čustev), učenje kot adaptivni proces in jezik(zn)anje so tri biološke funkcije, ki v medsebojnem delovanju ustvarjajo drug drugega. Sposobnosti se podpirajo v medsebojnem razvoju, v integraciji. Drug brez drugega ne morejo optimalno funkcionirati. So optimalna trojka, ki človeka človečijo. Sposobnosti rastejo v nas. Ob primerni hrani in spodbudnem socialnem okolju ter ob podpori odraslih se otrok kognitivno razvija v najboljši možni meri.

Izražene sposobnosti kot:

čustvovanje	učenje	jezik
domišljija/pritegovanje	refleksija/presoja	povzemanje/ abstrakcija
zbližanje/ljubezen	ločevanje/analiza potreb	pojasnjevanje/kavzalnost

¹²⁹ Večjezični zmožnosti.

Jezik se godi

Jezik se nam zgodi oz. dogaja. Spoznavamo ga znotraj sebe. Jezik smo mi. Postane naše sredstvo pridobivanja zmožnosti (angl. po Chomskem *Language Aquisition Device – LAD*). Vključuje načela učenja. Načela vseh jezikov, tudi notranjega. Znanje je univerzalni del vsakega jezika. Chomski ga imenuje *univerzalna slovnica* (angl. po Chomskem *Universal Grammar – UG*).

Toda učenja ne zmoremo brez čustvenega dožemanja. Tri med seboj povezane biološke funkcije zaznavajo medsebojno ustvarjanje. Teorija Chomskega, da se otrok rodi s trdno ožičeno napravo za usvajanje jezika/ov v njegovih možganih, imenuje set jezikovnih orodij (angl. *a set of language learning tools*), intuitivne sposobnosti, pridobljene z rojstvom otroka. LAD je organ v možganih, s funkcijo prirojene na(p)rave učenja simbolnega jezika za konstruiranje univerzalnega pomenoslovja.

Analiza jezika in izvleček bazičnih pravil univerzalne slovnice (*Generative Grammar oz. generativne slovnice*) je sistem, ki producira povedi. Človek ob rojstvu poseduje nastavitve principov adaptacije. Otrok je opremljen z *notranjo šablono t. i. modrega tiska* (angl. *innate template or blueprint for language*), ki otroka podpre pri nadaljnjem bolj ali manj samostojnem osvajanju slovnice posameznega nacionalnega jezika¹³⁰. Pridobivanje znanja jezika za razumevanje pomena sveta je prirojeno, a mora rasti in se razvijati v okviru socialnega okolja v interakciji z družino, vrtcem, šolo, socialnim okoljem, kjer se otrok lahko kognitivno jezikovno uči v procesu socializacije. To gre skupaj z Brunnerjevo (1957) mislijo, ki pravi, da so otroci mali jezikoslovci, a se jezika ne učijo optimalno po behavioristični poti, raje ga prebujajo z navduševanjem¹³¹ (angl. *growth in linguistic capacity with age and practice*). Jezikov se naučijo vsi otroci. Obstaja pa razlika med njimi v količini besedja oz. pomenov in v volji za pogovor itd. Teorije vpliva okolja na jezik oz. učenje gradijo na spoznavni študiji odnosa med mamo in otrokom: njuna komunikacija je verbalna in neverbalna. Mama pogosto v pogovoru z otrokom ponavlja, ko od otroka ne pričakuje obnov (repeticija je stik s plazilskimi možgani, pravi Wyatt (1969)).

Učenje brez pomena pa se pojavi, ko se otrok uči s poslušanjem v komunikaciji, ki ni usmerjena nanj. Jezik ne predstavlja le veščine, ampak tudi zavedanje. Odziv je učna situacija, ko je otrok sposoben govoriti (tudi imitirati). Gre namreč za kombinirano veščino, odvisno od spomina in sposobnosti identificiranja vzorcev okolja (po Lieven, 1994).

Kognitivna teorija (po Piagetu, 1980) je usmerjena na odkrivanje povezav med razvojnimi fazami in veščinami jezika kot senzorno-motorna inteligenca, v kateri otrok konstruira mentalne

¹³⁰ Chomsky je v knjigi z naslovom *Teorija sintakse* (angl. *Theory of Syntax*, 1965, torej v kritičnem času zavračanja učenja več jezikov, ki da ovira otrokov razvoj, že omenjeno v tem sestavku), izpostavlja, da jezik ni konkreten set stvari sveta, ki bi ga lahko uporabili in merili, je nekaj v naših možganih oz. umu.

¹³¹ Lieven (1994) omenja, da obstajajo jezikovna okolja, kjer otroku ni dovoljeno govoriti, le poslušati odrasle v pogovoru. To pomeni, da starši ne govorijo z otrokom na način kot z odraslimi, a kot kaže, se je otrok prilagodil okolju v procesu učenja jezika ne glede na pogoje, tudi tiste, ki dajejo otroku maksimalne možnosti za interaktivno učenje.

slike sveta objektov (vizualizacija). Kasneje otrok zaznava objekte kot stalnico z odkrivanjem samega sebe, kar se rezultira v kognitivnem razvoju¹³² (angl. *thinking*).

Razmišljanje

Razmišljanje je akt razuma, občuteno kot ločevanje misli oz. analiza. Gre za izkustvo generiranja kodnega sistema, ki omogoča sledenje zaznanih podatkov (po Brunner, 1957). Kognicija (angl.: *cognition*) je sposobnost procesiranja znanja. Oskrbovana je z mentalnimi spremembami, ki rezultirajo kot spoznanje. Procesiranje dojemamo kot razmišljanje, ki vključuje: opazovanje, razvrščanje, oblikovanje, povzemanje, odločanje, reševanje problema. Dovolj nam povezano osmišljanje pridobljenih informacij v novi pomen.

Spoznavna teorija se torej ukvarja z naravo razumevanja oz. pridobivanjem znanja (učenjem). Posledično z odraščanjem otroka. Otrok prihaja s predznanjem, s sposobnostmi, spomini oz. z zmožnostjo in aktualno sposobnostjo kot akumulirano zmožnostjo samorazvoja. Odrašča v raznoterih učnih situacijah, kjer prevzema multiple možnosti dialogov od ranega otroštva dalje, na več nivojih hkrati: psihičnem nivoju občutenja in govornem nivoju, v odnosih z različnimi pričakovanji, na nivoju pomena s procesiranjem iskanja besed(ja); izbiranja in selekcije ustreznih glasov in vstavljanjem besed v gramatično ustrezne/razumljive povedi (sekvence) novih pomenov.

Proces osebnega razvoja človeka se začne s predznanjem univerzalnega pomena (intuicijo), z duševno predispozicijo (čustvovanjem) in s sposobnostjo spretnega prilagajanja spomina novim izkustvom na način, da z aktivnim učenjem omogoči razvoj zmožnosti v procesu osebnega razvoja (proces prilagajanja jezika).

Fiziološka raven nevralnih aktivnosti vpliva na govornevo zaznavno-motorični mehanizem in aktivacijo slušnega mehanizma govorca in poslušalca ter akustični nivo potovanja zvočnih valov skozi zrak med govorcem in poslušalcem. Otrok je vključen v neskončno ponavljanje besed oz. v pomensko mrežo (po Wyatt, 1969).

Kognitivne teorije indicirajo sposobnost otroka, da uredi predstavo o tem, kar vidi, sliši, prime, okuša, vonja, čuti. Torej, da prepozna ponovitve (vzorke oz. kasneje občutene navade). Česar otrok ne prepozna s predstavo spomina, organizira z izkustvom (kot ugotavlja Warren, 2012). Sposoben mora biti zaznati podobnosti oz. stopnje podobnosti, kar predstavlja osnovno sposobnost učenja.

Zato merimo inteligenco z zmožnostjo razmišljanja o učenju iz izkušenj, z reševanjem problemov in prilagajanjem rešitev v novih situacijah. Človekova inteligenca dovoljuje sistemsko komunikacijo/kombinacijo; uporabo simbolov in reguliranje metod ustvarjanja pomena hkrati. Jezik je orodje, s katerim smo sposobni komunicirati z našo inteligenco in hkrati zmožen pogovarjati se z drugimi inteligencami, jih prepoznati in jim pisati oz. sporočati. Zato, pravi Pinker, je »*jezik dragulj v kroni spoznanja*« (po Pinker, angl. *Language is the jewel in the*

¹³² Umevanje, spoznavanje.

crown of cognition, 1994/5). Vrojene sposobnosti čustvovanja, učenja in jezik(zn)anja so v močni medsebojni zvezi vodenja otroka od le na videz nebogljenega k opolnomočenemu humanistu zrelih let.

Uvid 7

V učenju/znanosti/zavesti gre za občutenje svobode dihanja (navdihovanja), za potop v nezavedno, kar najlažje izvedemo z igro in igralcem – notranjim govorom/govorcem. Ta se naredi nevednega, tako neobremenjenega (lahkega), kar je nujno za potop v globino nezavednega in iskanje.

Smisel učenja je v ubesedovanju (opisu) pomena, empatije vživljanja v odnose za oblikovanje višjega/novega/drugega pomena. Učenje je izjemno močno osebno pogojeno delovanje. Ta svoboda poraja v nas/v osebnosti genialnost. Edukacija je občutljivo polje vpliva na razvoj osebnosti. Zavedajoč se tega, ni vseeno, kakšne pogoje ponudimo mladim rodovom, da nadaljujejo našo miselno pot.

Prizorišče 8: Preden zastor pade

Temeljno spoznanje pomena bivanja

Skrivnostna zgodba uma in razuma.

Um je doživetje neposrednega intuitivnega sporočila znanosti. Gre za pojasnilo narave z notranjim uvidom na naše izrečeno vprašanje »*kaj*«. Umetnost je upodabljanje stvarnosti, kot odgovor na vprašanje »*kako*«, ki predstavlja vživljanje v življenje prednikov in novih generacij.

Razum je zaznan kot voljno sredstvo za presnavljanje (preobraževanje, transformacijo) pomena z razvojem sposobnosti občutenja, prilagajanja in sporočanja.

Um in razum skupaj tvorita nezavedno-zavedno brv za pre(i)hajanje¹³³ toka neusahljivega intuitivnega vira življenja, izraženega kot sedanji pomen bivanja občutenega kot umerjeno dihanje oz. samo-ohranjanje.

¹³³ Prihodnost.

Za razumevanje narave človekovega intelekta je smiselno zblížati se s čustveno željo, ki nas vodi do pomena. Jezik je predznanje na novo odkritega pomena, saj je še obremenjeno s spominom preteklega pomena. Z nagonskim impulzom volje, ki ga občutimo kot navdih neznanega (še manjkajočega dela pomena), jezik sproži (angl: *trigger*) proces zavedanja in tako ustvarjanja umetnosti¹³⁶ z enačbo zblíževanja oz. osmišljanja: 1 pomen + 1 pomen za novi 3. pomen.

Čustva z domišljijo pritegujejo, da vizualizirajo, upodablajo oz. povezujejo neznano s predznanjem. Umetnost je vedno rezultat že izkušenih sposobnosti. Izhaja iz zgodb napredovanja do novega pomena. S čustvenim vzgibanjem¹³⁷ procesiramo občutenje sveta uma/dobe/pravljic (umerjanja uma za razumevanje zveze med prav in narobe, dobrim in za nas zlim). Istočasno jezik kombinira misli v idejo oz. v še nedoločen pomen. Na ta način dviguje potrebno raven voljne energije, da čustva vztrajajo. Ta proces v nas se zdi tako naraven, da na to čudo navdiha pozabimo in ga samodejno uporabimo kot sredstvo za razvozlanje problema. To je čas predajanja domišljiji za počasno, postopno razodetje miselne zveze, občutene kot notranji vpogled pomena. Uvid pomena je torej skupno vzajemno delo treh faz sposobnosti v enotnem procesu umevanja; čustvovanja z domišljijo, učenja za adaptacijo in jezika za sprostitve misli. Ugotovitev je skladna s Piagetovo razlago konstrukcije miselnega procesa; asimilacije (prevzemanja lastnosti oz. podobnosti), akomodacije (prilagajanja u-vida) in ekvilibracije (mentalnega uravnovešanja) v umetnosti izraza za nas novega pomena.

Jezik je zveza z izkustvom podobnosti in deluje kot instinkt razumevanja s pomočjo učenja. Jezik (angl. *language* – lang + age, dolga doba) je torej kompleks specializiranih spretnosti, ki se v nas spontano (samodejno) in sprotno razvijajo. Enako podobno v vsakem od nas, v razlikovanju od splošne sposobnosti procesiranja informacij ter intelektualnega odziva. Spoznanje torej izhaja iz nezavednega, intelekt iz zavednega dela uma. Jezik je mentalni živčni sistem in ni kulturna invencija kot tudi ne manifest že uporabljenih simbolov (po Pinker). Narava (svet dobe uma) kaže jeziku pot razumevanja v zrcalu samopodobe. Smo intelektualna¹³⁸ (razumska) bitja zavedanja, primati z osebnimi dejanji, ki jih znamo opisati (prav tam). Biološko smo adaptirani za komunikacijo; da jezik vidimo kot jasno misel.¹³⁹ Darwin je v viru *The Secret of The Man* zapisal, da *noben jezik ni invencija, ampak počasi in nezavedno razvit večstopenjski čut, instinktivna težnja, ki proizvaja (po Darwinu v Pinker)*. Morda je komu neskladno, a jezik je zenit (božji dar) človekovemu intelektu in instinkt je divja

¹³⁴ Ustroja, mehanizma.

¹³⁵ Notranjega vpogledovanja, kot upati si iti v notranjo globel uma.

¹³⁶ Kot dogodek umevanja/razmišljanja.

¹³⁷ Kot da čustva hodijo iz enega brega na drugega, gugajo se in na ta način umerjajo (merijo) mero/količino zavedanja.

¹³⁸ Intelekt: notranja zgodba upovedovanja. Smo zgodba uma in razuma.

¹³⁹ Kot omenja Oskar Wild, je izobraževanje čudovita stvar, vendar se je dobro občasno spomniti, da se ničesar, česar bi bilo vredno vedeti, ne da naučiti. (Angl. *Education is an admirable thing, but it is well to remember, from time to time that nothing that is worth knowing can be taught*), v Pinker.

brutalna/surova sila/impulz volje, ki sili dlakave ali pernate zombije h gradnji (prav tam). Delovni jezik razuma je daleč stran od naše sposobnosti zavedanja (po Pinker).

Noam Chomsky je razblinil revolucionarno behavioristično miselno prevlado Skinnerjeve dominacije, kjer sta bila pojma *znanje* in *misel* neznanstvena; pojma *um* in *prirojen* pa umazana. Vsaka otrokova poved ni ponovljena; prepoznana je kot osebna kombinacija odzivanja na konkretno slišano; zato jezik ni (le) behavioristični odziv na dregljaj, raje neomejena (z)možnost izrazja pomenov znotraj *mentalne mreže*.¹⁴⁰

Bližnja preteklost je ločila telesno in duševno (fizično in mentalno), tako znanost od umetnosti. Zato jezikovna univerzalnost v 60-ih ni bila znanstveno priznana. Toda ostala je človeško prepoznana, poudarja Chomsky, ki je z močjo intelekta in izjemnega vira uma oz. navdiha zmogel ta revolucionarni odziv za razvoj teorije jezika, naslavlja Pinker¹⁴¹.

Če se jezika v sebi zavedamo in imamo priložnost večjezičnosti opomenjanja, potem nedvomno spodbujajmo jezikovno odzivanje (ustvarjanje) v vrtcih, saj je to naravna človekova potreba, kot učenje ali čudenje.¹⁴²

Misel je duh/izvir toka uma z enoto volje, ko je jezik ekspresivno sredstvo inspirativnega/navdihujočega mišljenja. Ustvarjalci/umetniki ne mislijo v besedah, ampak v vizualiziranih podobah, ki morda šele v naslednji fazi prodrejo v ospredje z besedo.¹⁴³ Človek se neverbalno izraža z mimiko in grafičnim simbolnim zapisom. Ta človekova potreba po izrazu je izjemno močna in potrjuje socialno najmočnejše spoznanje, da človek želi razširjati odkrite pomene. Ti so edina človekova dediščina. O njej pričajo znakovni zapisi v evropskih jamah že iz ledene dobe. Ugotavlja se, da je v jamah v različnih delih sveta uporabljen podoben oz. enak znakovni zapis.¹⁴⁴ Ni dileme, v nas živi močna sila vzgiba po spoznanju pomena (»Kaj je to?«) in želja po delitvi tega spoznanja (»To je.«). Pomen (»to je«) je izražena moč verjetja oz. zavedanja, ki nastaja v nas kot miselni sistem občutene zavesti. Zavest ni fiksna, nenehno se razvija(mo) (po Dwek, 2015).¹⁴⁵ Otroci v odraščanju pred šolo sami izumljajo svoje simbole;

¹⁴⁰ Iz tega razvit nauk o jezikih imenovan pomenoslovje.

¹⁴¹ Z osvajanjem novih svetov so se kolonialisti srečali s popolnimi tujci, ki so bili tujci tam stanujočim, a ko so premagali začetniški strah drug pred drugim, se je v njih vzdramila radovednost. Ženske in otroci, poleg starcev, so skakali, prijemali za stvari in spraševali s kazanjem na predmet, kaj je to (iskanje znanja/science, zavedanja). Med tujci so vzniknile klepetalnice, žlobudranje med tujimi jeziki narodov, ko ima prav vsak narod svoj jezik. Raziskovalci so odkrite jezike razvrščali v skupine in ugotovili, da imajo vsi jeziki besede za vodo in hrano (v Pinker).

¹⁴² Pinker pravi, da je leto 1984 prišlo in odšlo ter pustilo Orwellovo novelo, ki govori o politični intelektualni svobodi z raziskovalnim vprašanjem: »Ali je misel odvisna od besede?«, ker so nekatere postale prepovedane. Angl: *Do people think in language? Brain – language – thought or mentalese*. Je razlika med tem, kar smo mislili povedati in kar smo povedali? Kot tudi med tem, kako smo bili razumljeni. Torej beseda ni enaka misli, želimo pa misel osmisliti z besedami (eno ali več njih). Misel upovediti, ne zapovedati in se tako opomeniti/ustvariti.

¹⁴³ Nekateri fiziki razmišljajo v geometričnih potezah, kot je napisal Einstein: »Fizične entitete so elementi misli, jasne slike.., ta kombinatorika igra esencialni vidik v produktivnosti misli, še preden se zgodi zveza z jezikom, besedjem/pomenom. Besede ali simboli se opazijo šele v sekundarni fazi, ko je asociativna igra ustvarjena v dovoljšni meri, da je lahko razmnožena po volji. Hitrost je odvisna od introspekcije.«

¹⁴⁴ Identificiranih je 32 znakov, ki so enaki v jamah Španije, Francije in Italije, Indonezije in Avstralije. To je simbolni jezik, bolj ali manj kompleksen. Znakovni zapis je najden v jamah globoko pod površjem zemlje.

¹⁴⁵ Pinker omenja historična raziskovanja uma in sistema verjetja (angl. *Belief system*) in ugotavlja, da je to vroča tekočina v nas kot metafora, evolucijska rešitev, svetloba sveta prednikov, pridobljeno razumevanje sveta okrog nas, sistem emotivnega gona in podobno. Človek ne verjame, dokler ne zagleda v svojih očeh uma – pre/spozna (nje).

znakovna sporočila s pomenom, kar je dokaz naravne sle po pomenski širitvi, nagona samoopomenjanja¹⁴⁶.

Uvid 8

Um (neznanje oz. vseznanje) doživljamo kot neposredno intuitivno sporočilo zavedanja. Umetnost pa njegova upodobitev.

Razum je v umu vir voljne energije, je sredstvo za preoblikovanje pojma oz. principa, a šele z razvojem sposobnosti: 1. občutenja (čustvovanja), 2. prilagajanja (učenja) in 3. sporočanja (jezikanja).

Um in razum v enem tvorita nezavedno-zavedno vez prehajanja neusahljivega intuitivnega izvira volje, izražene kot intuitivni uvid pomena oz. znanja.

Razumevanje delovanja človekovega intelekta je zблиževanje s čutom želje, ki človeka vodi do pomena/znanja. Jezikovna predstava je predznanje na novo odkritega pomena.

Volja je impulz energije nagona, občuten kot navdih neznanega (manjkajočega) dela pre(i)hodnega pomena, ki sproži zavest doživetea. Notranje občutenje z domišljijo priteguje (povezuje), da neznano vizualizira s predznanjem oz. predhodnim pomenom.

Umetnost je torej rezultat že preizkušenih sposobnosti čustvovanja, učenja in izražanja. Izhaja torej iz predhodnih zgodb v napredovanju vedno znova do novega pomena, kar občutimo kot čustveno vzgibanje oz. notranji vzgib navdiha.

Umetnost priteguje čustva in kombinira jezik v misli pomena ter tako dviguje raven voljne energije za čustveno vztrajanje umevanja. To je čas predaje domišljiji za postopno prehajanje intuicije v obliki izvirnosti oz. strasti navdiha, ki priplava na površje uma kot sistematično dojetje razuma.

Izraz je zveza z izkustvom (spominom), ki deluje kot instinkt razuma v procesu učenja. Jezik v nas je kompleksna razvijajoča se specialna spretnost enako podobna v vseh nas in različna glede na razlikovanje procesiranja informacij intelektualnega odziva.

Spoznanje torej izhaja iz nezavednega dela uma, intelekt pa iz zavednega dela uma, to je razuma.

Jezik je torej umski, mentalni, živčni sistem in ni družbena kultura (po Pinker). Naravni princip delovanja vodi jezik po poti razumevanja v odsevu samopodobe jaza. Smo intelekt/zgodba notranjega upovedovanja. Jezik je princip obdobja sveta dobe časa.

¹⁴⁶ Samo-upodabljanja kot evlucijski razvoj podobe človeka, samospoznanja.

Sinteza uvidov 7- 8:

V učenju/zaznavanju/zavedanju je bistveni princip osvobajanje, ki poteka z igro kot principom učenja in notranjim igralcem, to je z domišljijo jaza, ki predstavlja nas kot notranji govor. Smisel učenja je torej v ubesedovanju/opisovanju pomena. Učenje je izkustvo za pridobivanje znanja. Učimo se z osveščanjem neznanega. Učenje je multidimenzionalna integrirana oblika višjega miselnega zaznavanja.

Jezik je v notranjosti nezavednega misel, izven zavesti pa beseda, prav zato občutena močna zveza med njima, ker je jezik pravzaprav oboje: znotraj misel za prepoznavanje pojava in zunaj beseda za širjenje pojma. S tem jezik povezuje ne le pojavnost in pojmovnost, ampak znanost in umetnost zavesti.

Sinteza uvidov 1–8:

Zgodba jezika preteklosti s sedanjostjo je občutenje osvobajanja uma z razumom z izločanjem misli s principom igre in domišljije. Igra z domišljijo zbližuje dialog za notranji uvid. Intuitivni govorec se naredi nevednega, tako neobremenjenega za iskanje/čudenje pomena. Smisel učenja je v opisovanju pomenov. Za to je pomembna empatija – vživljanje v domišljjsko asociacijo pomenov za osmišljanje višjega pomena (globljega učenja/izobraževanja) kot oblike tankočutnega ponujanja mladim nadaljevanje naše miselne poti (poslanstva). Izkušveno učenje kot »znano mi je« (znanje) je ozaveščanje nezavednega. Čustva so bolj dovršena od zavesti, zato naj otrok procesira misli v kognitivno-emocionalni integraciji v obliki igre. Emocije ustvarjajo nezavedno. Če se čustva in učenje povežejo, deluje domišljija, da se tako lahko kontrolira in usmerja čustva v želeni učni cilj. Zavest je omejena, a če je čustveno podprta, lahko prehajamo z domišljijo v višje miselne zveze (zaznave). Učenje je multidimenzionalno integrirano.

Zgodba jezika: predznanje, kognitivna sposobnost in emocije (volja/navdiha) ter motivacija (interes) sestavljajo samorazvoj. Zavest je omejena s pozornostjo zaznavanja in delovnim spominom razvoja uma. Um asociira med pomeni in podobo dvigne v zavest v delovni spomin. Jezik je v notranjosti nezavednega kot misel (pojav) in v zavesti kot beseda, pojem (pomen). Prav zaradi slednjega ima jezik močno zvezo z učenjem/znanostjo, ker je oboje; znotraj misel (pojavnost), navzven beseda (pojmovnost) in z umetnostjo – izrazjem/intelektualni zaklad. Jezik povezuje znanost in umetnost, miselnost (pojavnost) in besedje (pojmovnost), nezavedno in zavest. Jezik veže znanost in umetnost v večnost dojemanja zavedanja.

IV. del: ZGODBA CELOVITEGA RAZVOJA JEZIKA

Skozi osem uvidov 3-delnih zgodb:

Oprelitev pojma jezik začnimo z raziskovalnim vprašanjem: »Kaj je jezik?« in posplošitvijo kot definicijami pojma jezik:

Jezik (angl. *language*, lang+age) je pojem, ki opisuje evolucijo razvoja lastnosti sposobnosti čustvovanja, prilagajanja in izražanja.

Jezik je čas, pojmovan kot obče vprašanje »kaj« za posplošitev odgovora. Vprašanje »Kaj je?« je najsplošnejše raziskovalno vprašanje za znanstveno odkrivanje. Jezik je v funkciji znanstvenega pojasnjevanja merilec, ki uravnava razporejanje časa z razločevanjem vzročno-posledičnih zvez sporazumevanja. Jezik u/izmeri zaznano lastnost.

Jezik je doba z obdobji obdobja. Dobo predstavlja nezavedno, obdobje pa rast z razdobji razvoja zavesti. Jezik z vidika časa doživljamo kot minevanje oz. nenehno samo-spreminjanje z oživljanjem pomena (»kaj je«; pomen je v pretekliku spomin, v pri(e)hodniku navdih).

Jezik(zn)anje je proces samo-spreminjanja z znanjem (zaznavanjem in oznanjanjem); s pre/iz-obraževanjem, kroženjem učenja in izražanja, kar v izobraževanju imenujemo vseživljenjsko opismenjevanje. Jezik občutimo tridelno: kot navdih pre(i)hodnosti, izvorno misel (»bi lahko bilo« – hipoteza), kot razjasnitev pomena sedanjosti (»to je« – teza) in kot spomin preteklosti (»to je bilo« – sinteza).

Razločevanje vzroka (prej) in posledic (potem) povzroča v nas čustveno napetost (čustveni lok, zvezo), ki vznemiri naše sposobnosti občutenja, prilagajanja in izražanja z namenom čim boljše pojasnitve pomena (»to je« pomeni prehod iz namena (kot prej) v pomen (kot potem) oz. prehod iz hipoteze v tezo). Domišljija je princip delovanja čustev za vzgibanje živčevja kot oblike umevanja. Domišljija udomači vprašanje in možne odgovore s privlačenjem podobnosti časovnih dimenzij (preteklosti in sedanjosti s pre(i)hodnostjo). Domišljija pritegne najbolj smiselno vzročno pojavnost s posledico pojmovanja. Domišljija z miselnim očesom iskanja podobnosti ureja sliko oz. odgovor. Jezik jo priteguje in tako oblikuje prilagoditev = opomenjanje kot oblika povezovanja. Miselno ok(n)o razpira asociativno miselno mrežo pomenov. Učenje priteguje (za)misli pomenov iz spomina, ki imajo v času razkrivanja največjo možno mero medsebojne skladnosti. Doživljanje je potemtakem asociativno zvezno razpoznavanje, tako razjasnjevanje osmišljanja novega pomena z vedno bolj izvi(o)rno mislijo, občuteno kot ideja (nova misel). Učenje je osmišljevalno ok(n)o jasnine izkustva in doživetja, ki poveže predznanje z najbolj izvorno mislijo v t.i. novi pomen. Opisani izvor sposobnosti imenujemo ozaveščanje (rast zavesti).

Ozaveščanje zaznavamo kot vtis (impresijo, vdih, pojav vira) za doživljanje pomena z iskanjem najprimernejšega oz. boljšega pojma za iztis (ekspresijo, ko se nam zdi najbolj primeren, za nas/mene resničen¹⁴⁷). Zavedanje občutimo kot časovni oz. miselni preobrat/samo-

¹⁴⁷ Resničen kot uresničen, realiziran, končan.

preobraževanje razvoja jezikovne sposobnosti učenja in govora. Celoto imenujemo komunikacija.

Komunikacija (komu kaj pomeni kdaj) je proces ozaveščanja jezika s časovnimi dimenzijami, ki jih doživljamo kot vir/izvir/navdih v vstopni fazi (fazi prehoda/kot prihodnost), najdenje pomena z domišljjskim enačenjem kot učenje v osrednji fazi sedanjosti (kaj mi nekaj pomeni sedaj) in kot izkustvo v pretečeni fazi (občuteni kot preteklost oz. spomin). Izvirnost zaznamo kot mlado misel, idejo, ki jo želimo spoznati (željo po odkrivanju), katere lastnosti doumevamo z učenjem (prilagajanjem uvida) pojavnosti. Po tej poti preobrazimo misel v besedo z določenim pomenom. S čustvenim vzgibanjem domišljije torej spoznamo pomen, ki nam ponuja novo idejo (misel) v pojmovni zvezi. Jezik je potemtakem mentalno sredstvo umevanja (uma in razuma), povezovanja misli, nezavednega z besedami zavedanja. S tega vidika ne doživljamo le časovne dimenzije jezik(zn)anja (»kaj je to«), ampak z njim tudi metodo pojmovanja (kako) – kakovost bivanja. Jezik enačimo, a pojavnosti s pojmovnostjo nikoli ne izenačimo. Časovna dimenzija uvida (»kaj«) se spreminja v metodično dimenzijo delovanja (kakovosti) in obratno, kakovost se spremeni v bolj dovršeno raziskovanje, zato poimenovanje pojavnosti. Pojavnost misli v pomenu izrazja. Umevanje je preobraževanje pomena v času z obojesmerno prehodnostjo; misli in govora.

Jezik je sposobnost prehajanja med nezavednim in zavestjo in obratno, a le s pomočjo čustvenega vzgibanja domišljije v iskanju podobnosti z igro kot osnovno metodo (kakovostjo) učenja. Jezik je s svojo sposobnostjo prehodnosti razcepljen na učenje in izražanje, občuteno v dialogu intuicije in zavesti. Jezik sam pa izhaja iz razuma (prehoda), kot oblike razločevanja, tako razjasnjevanja.

Razumevanje izhaja iz navdiha, jezikovne voljne energije, ki sproži čustvovanje za doumevanje. Razum poleg navdiha sestavlja še prehod med svetovi rasti z razvojnimi razdobji. Razvoj je pot od nezavednega k zavesti z osmišljanjem pomena, občutenim kot učenje (prilagajanje, ubeseditvi pojma/pojmovanje (kako je, kako deluje – principov delovanja). Sredstvo razuma v iskanju podobnosti je govor. Jezik povezuje »kaj« s »kako«, znanost z umetnostjo z opredeljevanjem ravni (stop(i)nje) zavedanja med fenomenom (pojvom – kaj) in konceptom (pojmom – česa). Jezik je torej živa tvorba (tvarina, stvar), ne le časovni sistem misli, ampak mehanizem uravnavanja uma in zavesti z razumom, tako prehajanja od misli k stvari in nazaj (obojesmerno, a vsakič znova na novi stop(i)nji osebne razvoja). Jezik je mehanizem obstoja pomena zavedanja kot oblike vztrajanja razumevanja z impulzi trenutnih miselnih navdihov. Jezik(zn)anje je princip (vz)trajanja z notranjim hotenjem upodabljanja oz. opomenjanja – izobraževanja oz. opismenjevanja. Ta princip notranjega delovanja (razumevanja uma in zavesti) je temeljni princip pedagoškega vodenja (spodbujanja oz. usmerjanja) v procesu samo-opismenjevanja. Jezik nikakor ni omejen le z nacionalnimi pojmi, ampak pojmi disciplin v jasni medsebojni integraciji celostnega/celovitega dojetanja jezika. Jezik je mehanizem uma, ki z razumom in zavestjo dograjuje sistem jezik(zn)anja (učenja/razvoja misli in govora).

Izhodišče koncepta učenja jezika

Spoznanje pomena celovitega razvoja jezika

Znanstveno spoznanje razuma:

Koncept samouresničevanja temelji na samo-ustvarjanju – umetnosti, ko je človek z razvojem znanosti pomena sposoben osebne intelektualne rasti.

Razum ne blodi po nezavednem, ampak natančno odmerja količino zavedanja¹⁴⁸ in tako gradi samozaupanje z življenjskim razvojem notranjih uvidov globine notranjega govora (mišljenja). Inteligentna zrelost raste, ko so izkustva skladna z željo po razvoju pomena bivanja.

Človek je socialno bitje, ker je v njemu izvir neusahljivega hotenja (volje, navdiha) za razkrivanje neznanega in delitve odkritega pomena bivanja globljega samospoznanja. Zaradi tega sočustvujemo, se učimo in izumljamo svojstven simbolni jezik. Neustavljiva je ta sla sposobnosti v vsakem od nas, od rojstva do smrti.

Odgovor je jasen: Celovit razvoj jezika je trodelen; začeni z občutenjem (čustveno napetostjo približanja oz. zblíževanja, občuteno kot ljubezen za pritegovanje) za uvid (najboljši zadetek bistva, smisla pomena), da se izrazi (osvobodi naslednja misel).

Umetniško razumevanje:

Zavedanje temelji na izražanju (kura leže jajca). In zavest temelji na globljem samopremišljevanju. To se zgodi, ko se človek (vir energije) zave svojega pomena (samega sebe, svojega čutenja). Samo-občutenje je vhod v zaznavanje za uvid (zadetek v sredino). Razum je rezilo, ki natančno odmerja količino razsvetlitve. Z natančnim odmerjanjem razvija količino upanja (poguma) za potop v globino umevanja (mišljenja oz. notranjega govora). Smo povezovalna bitja, ker je v nas izvir neusahljivega hotenja (volje oz. čiste energije) za razkrivanje neznanega (zastrega) in nesebične delitve odkritega pomena. Pomena kot izraza bivanja/umerjanja misli za notranji vpogled.

Tako vemo, da je za jezik potrebno izhodiščno čustvovanje za pritegovanje misli za osmišljanje ter tako spregled, da bi spoznano osvobodili, z namenom ponovnega razkrivanja. To je celovit ustroj razumevanja (čustvovanje, učenje in izražanje). Umevanje je potemtakem trofazni sistem lovljenja misli: približanje, zagrabitev in izpustitev pomena obstoja (za nas pomembne resnice).

¹⁴⁸ Znanosti, znanja – zveza s podobnostjo/podobo/likom. Znanje je podobnost, zveza z domišljijo. Lutka ojača izkustvo ustvarjanja originalnih substanc.

Koncept učenja jezikov

Za učenje jezikov je pomembna miselna svoboda za udejanjenje trofaznega sistema raziskovanja (lovljenja misli): dovoliti otroku čustveno vzgibati se, aktivno samostojno učiti se za odkrivanje bistva in svobodno večdimenzionalno izražanje (multiplo samodejno jezik(zn)anje). S tem spoznanjem in metodo v tem kontekstu se bomo tudi v formalni instituciji približali naravnemu učenju jezika in tako že najmlajšim omogočili samouresničevanje (občutenje samo-obstoja) s samo-ustvarjanjem v skupnosti, ko bo otrok sam v sebi in z drugimi, v odprti komunikaciji in v skupnosti samostojno gradil svojo intelektualno spontano vizijo osebnega razvoja.

Otrokov razum bo povedal, kdaj je pravi čas napredovanja in ta bo na stopinjski lestvici samonapredovanja odmeril ustrezno količino zavedanja, tako bližnjega razvoja znanja, neposredno povezanega z razvojem otrokove domišljije in hkrati vzgojiteljevo nujno podporo. Vzgojitelj je prisoten, da ga spremlja (pedos), mu sledi in ga povezuje v skupnosti za razvoj zrelosti celotne družbe.

Jezik je dolgoletna »brada« (doba), zveza s predniki oz. preteklostjo z izvirstostjo nezavednega, ki vznikata in se porajata v znanstvenem spoznanju. Edukacija je potemtakem natančno spremljan in usmerjan proces učenja in izražanja, vse tja do globokega spoznanja v vseživljenjskem procesu osebnostnega zrelanja. S spoznanji bo posameznik zmožal razpoznati zveze in odnose: a) zveze zbliževanja in ločevanja pomena in odnosa kot relacije med dvema z namenoma: srečati se in izkusiti, namesto izogniti se izzivu iskanja novega pomena sobivanja.

Za konec

Izhodišče celovitega razvoja jezika je v razumevanju jezikovnih zmožnosti, da bi usmerile edukacijo v naravni proces učenja in izražanja za spoznavanje pomena (bistva sobivanja), ki ga zaznavamo z znanjem (znano mi je) oz. podobnostjo (zveza z domišljijo za drugi pol razumevanja, ki ustvarja originalna miselna izkustva).

Koncept samouresničevanja temelji na samo-ustvarjanju, ko je človek zmožen intelektualne rasti z razvojem pomena. Razum je tisti, ki odmerja količino zavedanja/znanja, podobnosti, domišljije. Celovit razvoj jezika je tridelen: čustvena pritegnitev, zadetek v cilj in izraz kot izpust ljubega, občuteno kot osvoboditev misli. Ta mehanizem je istočasno tudi model celovitega ustroja/mehanizma razumevanja. Um (mišljenje) je proces/gon odkrivanja pomena: s čustvenim pritegovanjem (čustvovanjem), dojetjem bistva (učenjem) in jezikanjem kot izpustom/izrazom, t. p. ohranjanjem zveze s predniki.

Začetek vsega je v umu (nezavednem), ko preko izkustev ustvarimo originalno miselno izkustvo s pomočjo domišljije/principa podobnosti (dela razuma, ki ločuje s približevanjem z ljubeznijo). Razum zajema razdobje obdobja dojemanja (t. j. prehajanja energije časa) za odkrivanje pomena. Inspirativno vtis-kovanje in ekspresivno izražanje ustvarjata analitično-sintetično razlago pomena sobivanja. Razum usmerja z dvodelnim mehanizmom zaznavanja: učenjem kot procesom zavedanja (zavesti, znanost, znanja) ter iztisoln izraza uma (umetnostjo). Razum z znanostjo in umetnostjo usmerja princip vzročno-posledičnih zvez pomena v procesu pojasnjevanja preteklosti in pri(e)hodnosti (oba sta sporočilo namena in sčasoma v sedanjosti zavedanja oblikujeta intelektualno zmožnost opomenjanja/upodabljanja (znanstvenega premišljevanja (»kaj«) z u(s)merjanjem uma/umetnika (»kako«). Umevanje je nenehno dogajanje; osmišljanje z vedno novim znanjem, istočasno razvojem intelekta (ob učenju in sporočanju). Učenje in govor nadgrajujeta kakovost doživljanja znanosti in umetnosti kot ubrane enosti uma. Na ta način intelekt z jezikom ohranja zvezo s predniki (spominom – nezavednim). Lutkar vrisuje v spomin (v nezavedno) močnejše izkustvo zaradi globljega vtisa oz. spoznanja.

Jezik je čas razločevanja vprašanja in odgovora. Je regulator razporejanja časa intelektualnega razvoja z usmerjanjem v znanstveno umevanje in umetniško izražanje obenem.

Jezik je doba obdobja razvoja v vseživljenjskem opismenjevanju. Predstavlja naše nezavedno (intuicijo), našo rast zavesti in razvoj razuma.

Jezik doživljamo kot mišljenje in izražanje v njunem medsebojnem cirkuliranju. Prav jezik vpliva na kakovost bivanja; kakovost doživljanja, izvor/originalnost mišljenja, sigurnost in zanesljivost samo-obstoja samopodobe/lastne identitete. Jezik vpliva na kakovost vživljanja v druge svetove/osebnosti/vire življenja, v naravo samo.

Jezik vpliva na resnični razvoj časa in odkritja stvari. Jezik je tisti, ki nam da sape za vedno globlje potope v intuicijo in izdihe prebojev zavedanja. Jezik nas dela večne (velikane in bogove), do-um, doumetje¹⁴⁹. Jezik ustvarja prijatelje in globoko ljubezen večnosti.

¹⁴⁹ Dokončanje.

Literatura

- A1 Slovenija (2020). Lahkonočnice [spletna stran]. Pridobljeno s: <https://www.lahkonocnice.si/>
- Acar, I. (2013). *Early Childhood Development and Education through nature – child interactions: A conceptual paper*. Ozyegin University. Pridobljeno s: http://ijer.eab.org.tr/media/volume4/issue2/i_h_acar.pdf
- Aljoundi, E.K. (2014). *Language aquisition theories*. University of the Witwatersrand. Pridobljeno s: https://www.researchgate.net/publication/299657306_language_acquisition_theories
- Andreasen, N. In dr. (2012). Creativity in art and science: are there two cultures?. *Dialogues ClinNeuroscience*. 14(1), 49–54. Pridobljeno s: https://www.researchgate.net/publication/224940466_Creativity_in_art_and_science_Are_there_two_cultures
- Antič, S. in drugi (2013). *Pedagoška inovacija. Didaktični zemljevid*. Vrtec Trnovo.
- Antič, S. in drugi (2015). *Pedagoška inovacija. Literarno-didaktična zgodba*. Vrtec Trnovo.
- Antič, S. in drugi (2015). *Pedagoški Lutkar (PL)*. Vrtec Trnovo.
- Bettelheim, B. (2002). *Rabe Čudežnega. O pomenu pravljic*. Studia Humanitatis.
- British Council (2015). Why these UK school kids love learning languages [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=Uz4M0pE5tro>
- Chomsky, N. Language and Acquisition: Language Acquisition Theory ESOL CPD-MODULE 2 CHOMSKY. Dosegljivo na www.montgomeryschool.smd.org.pdf.
- Clark, E.V. 2004. Language builds on cognitive development. *Trends in Cognitive Sciences*. Pridobljeno s: https://www.researchgate.net/publication/8263874_Language_builds_on_cognitive_development
- Clark, E.V., 2009. *First Language Acquisition*. Cambridge University Press.
- Dweck, C. (2015). *The Mindset*. Pridobljeno s: <https://thi.ucsc.edu/wp-content/uploads/2015/12/Carol-Dweck-Mindset-The-Mindsets-copy.pdf>
- Elmongi, A.Y.M. (2019). The Relationship between Art, Science and technology. *International Journal of Education and Social Science*; Vol. 6, No. 5. Pridobljeno s: https://www.researchgate.net/publication/335828098_The_Relationship_between_Art_Science_and_Technology
- Kranjc, S. (1999). *Razvoj govora predšolskih otrok*. Ljubljana: Znanstveni Inštitut Filozofske fakultete.
- Kuldas, S. in drugi (2013). Unconscious learning processes: mental integration of verbal and pictorial instructional materials. *SpringerPlus*. Pridobljeno s: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3612179/>

Marjanovič Umek, L. in drugi. (2004). *Razvojna psihologija*. Ljubljana: Znanstveni Inštitut Filozofske fakultete.

Morin, A. (2012). *Inner Speech*. Mount Royal University, Calgary, AB Canada.

Nacamulli, M. (23. junij 2015). The benefits of a bilingual brain [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=MMmOLN5zBLY>.

NewHorriZon (2020). PilotAction 2: RRI Education. Pridobljeno s: <https://newhorizon.eu/social-lab-15-pilot-action-2/>

Petzinger, G. (18. december 2015). Why are these 32 symbols found in caves all over Europe [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=hJnEQCMA5Sg>

Pinker, S. (1994). *The Language instinct. How the mind creates language*. Harper Perennial.

Pinker, S. (1995). *The Language Instinct. How the mind creates Language*. Harper Perennial. Pridobljeno s: https://monoskop.org/images/2/20/Pinker_Sтивен_The_language_instinct_1995.Pdf

Pinker, S. (1997). *How the Mind Works*. Penguin Books. Pridobljeno s: https://monoskop.org/images/4/44/Pinker_Sтивен_How_the_Mind_Works_1998.pdf

Pinker, S. (5. oktober 2007). *The Stuff of Thought. How mind work*: <https://www.youtube.com/watch?v=hBpetDxIEMU>

Pinker, S. (6. oktober 2012). *Linguistics as Window to Understanding the Brain*. Big Think [Video]. Pridobljeno s: https://www.youtube.com/watch?v=Q-B_ONJIEcE

Pinker, S. (1999). *Words and Rules. The Ingredients of Language*. Basic Books. Pridobljeno s: https://monoskop.org/images/9/9e/Pinker_Sтивен_Words_and_rules_the_ingredients_of_language_1999.Pdf

Ratković, A. (2020). Vzgojiteljeva vloga pri razvoju jezika. *Didakta*, št. 209, letnik XXX, 22-27.

Saylor Academy (2012). *Introduction to Psychology*. Chapter 9: Intelligence and Language. Pridobljeno s: https://saylordotorg.github.io/text_introduction-to-psychology/s13-intelligence-and-language.html

Scott, L., Westcott, R. (17. maj 2019). Can You See Me? [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=wbweeMbQPR8>

Sherway Academy of Music (13. februar 2018). *The Impressionists Volume 2* [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=0WcNKMYchwo>

St. Clair, N. (30. oktober 2014). The unexpected math behind Van Gogh's "Starry Night" [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=PMerSm2ToFY>

Steiner, R. (2009). *An Outline of Occult Science*. AnthroSophic Press. New York. Pridobljeno s: <http://www.gutenberg.org/files/30718/30718-pdf.pdf>

Steiner, R. (2013). *A Modern Art of Education* [avdio posnetek]. Pridobljeno s: <http://rudolfsteineraudio.com/modernarteducation1923/01modernarteducation1923.mp3>

Suson, K., L., Einarsdóttir, J., Olafsdottir, S. (2018). *Linguistically diverse children in Iceland: Their family language policy and Icelandic phonological awareness*. Pridobljeno s:

https://www.researchgate.net/publication/328367866_Linguistically_diverse_children_in_Iceland_Their_family_language_policy_and_Icelandic_phonological_awareness

Think Like A Genius And Be A Genius. (6. september 2019). *The Real Interview With Albert Einstein* [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=-H5IjQkC8HM>

UConn. (4. december 2015). A Child and a Puppet: How Children Learn Language [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=9cTE86ZNs1c>

Vrtec Trnovo (29. maj 2020). Vrtec Trnovo RRI NewHoRRizon and Erasmus+ [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=gLB0r0YPSLY&t=3s>

Watles, W., D. (2013). *The Science of Getting Rich*. Future Technologies.

Winfrey, O. (29. november 2018). *Once a Woman Unlocks the Secret Language of Babies* [Video]. Pridobljeno s: <https://www.youtube.com/watch?v=afMNP6Q4u7s>